

A magyar neveléstudományi kommunikáció szereplői

Tudományszociológiai elemzés a központi pedagógiai folyóiratok szerzőiről (1997–2006)

A tudomány fejlődése a felvilágosodás érett korszakától kezdve a tudományos praxis keretét nyújtó filozófia felbomlásával, a modern tudományos diszciplínák kialakulásával, intézményesülésével, a belső differenciálódás (professzionizálódás) feltarthatatlannak látszó folyamatával jellemezhető. Az új diszciplínák társadalmi formáikat működési feltételrendszerük (tanszékek, tudósképzés, szakmai közélet) kiépítésével éri el, mely folyamatban a 19. század végétől kiemelt szerep jut a tudományos közösségek gyakorlati tevékenységét prezentáló, identitását, cselekvési normáit rögzítő szakmai folyóiratoknak.

Az általunk vizsgált korszak a magyar pedagógia mint diszciplína intézményesülésének előrehaladott stádiuma. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a 20. század végén a „pedagógia” jelentése a közösség tagjai számára egységesen dekódolható lenne. A fogalmi tisztázás egyik iránya a szó kettős értelmének feloldására tett kísérlet: a tudományos diszciplína képviselői ma már a „neveléstudomány”, „neveléstudós” megjelöléssel különböztetik meg magukat a „pedagógusoktól”, az intézményes oktatás/nevelés pedagógiai feladatokat ellátó szellemi munkásaitól. Ez a „pedagógia” mint professzió szétválásának egyik lehetséges nyelvi reflexiója. Ehhez képest a másik elhatárolódás, amikor is a neveléstudósok (vagy szociológusok, közgazdászok) egy meghatározott csoportja önmagát „oktatáskutatóként” jelöli meg, már csak a neveléstudományon (vagy az érintett tárdiszciplínán) belül értelmezhető. Ez az adott tudomány belső differenciálódásának nyelvi kifejeződése. Kozma Tamás (2001) szerint mind a két esetben a társtudományok hatása, illetve a magyar neveléstudomány paradigmatis fordulatai keresendők a névváltás szükséglete mögött. Ha ez így van, az összetartás és az elkülönítés kifejezőmódjaira ugyancsak a szakmai folyóiratok szolgálnak mintákkal.

A magyar neveléstudomány történetében – a folyóiratok felől szemlélve – bizonyos szempontból nem tér el az aktuális állapot a kilencven évvel ezelőtől: neveléstudományi szakírói tevékenység „a maga tiszta formájában” csak egyetlen szakmai folyóiratban folyik, az 1892-ben alapított *Magyar Pedagógiában*. A neveléstudományi kommunikációnak – értsd: az intézményes oktatással/neveléssel összefüggő gyakorlati vagy elméleti tevékenységek bemutatásának, megvitatásának – azonban semmi esetre sem a *Magyar Pedagógia* az egyetlen kiemelt fóruma. Több mint száz országos vagy helyi illetőségű lap specializálódott erre a területre, melyek közül mi négy olyan folyóiratot jelöltünk ki, amelyek az MTA Pedagógiai Bizottságának állásfoglalása szerint a neveléstudományi kommunikáció centrális organumainak tekinthetők. A folyóiratok kiválasztásánál fontos kritérium volt, hogy adataink egy nemzetközi tudományszociológiai kutatás eredményeivel összevethetők legyenek. E kutatás középpontjában a francia és a német neveléstudó-

mány centrális folyóiratainak tudományszociológiai szempontú vizsgálata állt. Az összehasonlító elemzésekbe olyan periodikákat vontak be, amelyek a vizsgált korszakban folyamatosan megjelentek, tartalmilag lefedték a pedagógiai, illetve oktatásügyi kérdések teljes spektrumát, s az adott ország neveléstudományára nézve reprezentatívnak számítottak. A fenti kritériumok alapján, a *Magyar Pedagógián* kívül, az *Educatiót*, az *Iskolakultúrát* és az *Új Pedagógiai Szemlét* tekintettük adekvát forrásnak. (A magyar pedagógiai folyóiratok szerepéről lásd a négy szaklap bemutatását az *Iskolakultúra* 2005. évi 4. számában, valamint *Géczi* [2003] írását.)

A francia – német kutatás egyik fontos iránya a szerzői összetétel vizsgálata volt. Jelen tanulmányunkban is erre a témára szeretnénk összpontosítani. Az első részben a következő kérdések állnak elemzéseink fókuszában: Mennyiben neveléstudományi a pedagógiai folyóiratokban zajló kommunikáció a szerzők tudományterületek szerinti hovatartozása alapján? Miben tér el a magyar pedagógiai szerzők összetétele a francia és a német folyóiratok szerzőitől? Milyen szerepe van a négy magyar folyóiratnak a nemzeti jellemzők alakításában?

Nemzetközi összehasonlító vizsgálat

Kutatásunk első fázisában a nemzetközi vizsgálat megismétlése, adaptációja volt a célunk (a kutatás előzményeiről, történetéről, a felmerült módszertani problémákról lásd: *Németh – Bíró – Varga*, 2009). Jürgen Schriewer és Edwin Keiner az 1980-as évek végén zajló összehasonlító neveléstudományi kutatásukkal azt az általános megállapítást igazolták, miszerint: a francia és a német neveléstudomány közötti strukturális különbségek mindenekelett a „diszciplináris homogenitás” – „diszciplináris heterogenitás” tengelyen ragadhatók meg (*Schriewer és Keiner*, 1993). Ugyanakkor írásuk elején már leszögezik: a neveléstudományi kommunikáció jellemzői mellett egy tudományszociológiai vizsgálatban mindazokra a szociokulturális különbségekre is reflektálni kell, amelyek az adott ország neveléstudományának fejlődését, kommunikációs gyakorlatát meghatározták. A német neveléstudomány a szellemtudományi, történeti/filológiai hagyományokra épülő, elméleti orientációjú, erős intézményi háttérű tudományfejlődésre, s ennek – valószínűsített – hatásaként a diszciplinárisan homogén kommunikációra nyújt példát. Ezzel szemben a francia neveléstudomány – szervezeti struktúráit, képviselőinek intézményi háttérét, kutatási módszereit és szellemi erőterét tekintve – kevésbé zárt közösségi formáció, inkább gyakorlatorientált (jellemző az alkalmazott tudományi megközelítés), alapvetően a modern, empirikus tudományok (pszichológia, szociológia, antropológia) befolyása alatt áll, így kommunikációjára a diszciplináris nyitottság a jellemzőbb. A kommunikációs gyakorlat elemzése e kutatásban tehát nem feltárta, csak objektíválta az adott ország neveléstudományának társadalmi-kulturális státusáról rendelkezésre álló ismereteinket. Feltehetőleg a magyar neveléstudományi kommunikáció elemzésekor sem fogunk olyan adatokkal szolgálni, amelyek előzetes megfigyeléseinknek ellentmondának – legfeljebb olyanokkal, amelyekre eddig nem figyeltünk fel.

Az adatbázis jellemzői

Franciaország és Németország esetében az elemzett alapsokaság a neveléstudományi kommunikáció szempontjából központinak számító 3–3 szakfolyóirat tanulmányíróiból tevődött össze, a vizsgált harminc évből (1955–1985) kilenc év adataira támaszkodva (minden folyóiratnál az első és az utolsó, valamint a középső három-három év került a mintába). Mivel a német és a francia kutatás során csak a tanulmányrovatok szövegeire terjedt ki a vizsgálat, értelemszerűen ezt a szűkítést a magyar adatok elemzésénél is meg kellett tennünk.

A magyar folyóirat-kutatást az első pillanattól fogva hosszabb távra terveztük, ezért a kiválasztott négy folyóiratban az 1997 és 2006 között megjelent szövegekből összeállítottunk egy digitális szövegkorpuszt, majd az összes szerzőre és szövegre kiterjedően szisztematikus adatgyűjtésbe kezdtünk. (1)

Ennek eredményeként létrejött egy 5652 soros SPSS-adatbázis, amelyben minden kommunikációs aktust (egy adott személy egy adott időben és helyen létrejött szövegprodukciónak) külön esetként kezeltük. Ez az adatbázis tartalmazza a szerzőkre és a szövegekre vonatkozó változókat, melyek az újabb és újabb források bevonása miatt mind teljesebbé válnak. (2) Jelen pillanatban a 2302 szerzőből mindössze 243-ról nem rendelkeztünk semmilyen információval, vagyis a szerzők csaknem 90 százalékát – legalább a folyóiratok által közölt adatok alapján – be tudtuk sorolni tudományterületek, illetve foglalkozási szféra szerint. A folyóiratokon kívül öt forrást sikerült eddig feldolgoznunk, mégpedig:

- az MTA köztestületi tagjainak nyilvántartását (2005-ös állapot),
- a MAB doktori és habilitációs jegyzékét (1994–2006),
- a *Pedagógiai Lexikon* 4. kötetét: *Ki kicsoda a magyar pedagógiában?* (1997) (3),
- a *Ki kicsoda a magyar oktatásban?* (2007) (4), valamint
- a *Ki kicsoda?* (2002) című kiadványokat.

A szerzők mellett adatgyűjtésbe kezdtünk a szövegekkel kapcsolatban is. Eddig az OPKM elektronikus katalógusában fellelhető tárgyszavas besorolásokat vettük át, a későbbiekben a szövegek számítógépes tartalomelemzésével szeretnénk a szövegváltozók körét bővíteni.

A nemzetközi összehasonlítás végett szükségünk volt egy speciális szövegváltozóra, a szövegek műfaji kategorizálására is. Mint már korábban utaltunk rá, a francia és a német kutatás során a műfaji besorolás helyett a folyóiratok rovatait vették alapul, s ilyen módon szűkítették le a vizsgálat tárgyát a tanulmányok szerzőire. Ez a módszer a magyar folyóiratoknál nem volt minden esetben alkalmazható, tekintettel arra, hogy a folyóiratok sajátos profilja, vállalt, illetve betöltött szerepe a különböző műfajú szövegek eltérő arányában, illetve a különböző rovatok eltérő funkcióiban is megmutatkozik. Ezért elvégeztünk egy előzetes vizsgálatot annak megállapítására, hogy a folyóiratokban átlagosan milyen terjedelműek a szövegek, majd kiszámítottuk azt a minimum oldalszámot, ami a magyar pedagógiai szaksajtóban a „tanulmány” kategóriába sorolhatóság mennyiségi kritériumaként alkalmazható. Végül definiáltuk azt, amit tanulmánynak tekintünk: minden olyan szöveg, amely nem recenzió, nem interjú vagy kerekasztal-beszélgetés, nem átvett (részben lefordított) szövegekből összeállított mű – és terjedelme eléri a 9 oldalt. (5)

E módszerrel – mint ezt az első táblázat mutatja – nagyságrendileg azonos elemszámú adathalmazhoz jutottunk, mint a francia és a német kutatók. 1396 szöveget sorolhattunk be a tanulmányok közé, melyek 1711 szerző alkotásai voltak az összes névelőfordulás alapján. Az 1711 névelőfordulás mögött valójában csak 636 személyt találunk, ami az összes szerzőnek valamivel több mint az egynegyede. A nemzetközi összehasonlító elemzések erre a szerzői csoportra vonatkoznak.

1. táblázat. A vizsgált népesség nagysága (tanulmány szerzők)

	Elemzett cikkek száma	Szerzők száma (névelőfordulás)	Szerzők száma (személyek)	Társszerzői index*
Németország	1155	1256	941	1,1
Franciaország	1503	1944	1324	1,3
Magyarország	1396	1711	636	1,2

* az egy szövegre eső szerzők száma (az első két oszlop hányadosa)

Az elemzett népességek adataiból kiolvasható, hogy a francia folyóiratokban megjelent mintegy másfélezer tanulmány 1324 szerző tollából származott, vagyis a tanulmányírók között igen kevés volt a több szöveget előállító szerző. Az egy főre eső publikációk

száma egy lehetséges mutatója annak, hogy mennyire tág, illetve szűk azon szerzők köre, akik egy-egy műfajban rendszeresen megjelennek. A magyar adatok alapján a vizsgált időszakban átlagosan egy szerzőre 2,41 szöveg jut. Ez a mutató a tanulmányíróknál és a recenzenseknél 2,63, az interjúknál és a kerekasztal-beszélgetéseknél azonban 7,65. Vagyis: az interjúkészítés vagy a kerekasztal-beszélgetések levezetése erősebben személyekhez kötött, mint a tanulmány- vagy a recenzióírás. E mutatók nemzetközi viszonylatban azt jelzik, hogy a magyar neveléstudományi kommunikációra jellemzőbb lehet, hogy a szereplőknek egy koncentrált köre hozza létre a szövegek jelentős hányadát, mint a franciára vagy a németre. Ezzel a kérdéssel éppen ezért részletesebben is foglalkoznunk kell, amit meg is teszünk tanulmányunk utolsó részében.

Egy másik jellemző mutató a társszerzői index, ami azt fejezi ki, hogy mennyiben jellemző a vizsgált népeség publikációs gyakorlatára, hogy nem önálló szerzők, hanem szerzői csoportok jegyeznek egy-egy szöveget. E tekintetben a francia neveléstudományi kommunikációra inkább jellemző a többszerzős megjelenés, mint a németre vagy a magyarra, ami összhangban van a francia neveléstudomány empirikus-alkalmazott kutatási módszerek iránti fogékonyságával. A magyar pedagógiai tárgyú publikációk esetében jól meghatározható szövegtípusok teszik valószínűvé a többszerzősöset, melyek – túl a kutatócsoportokhoz vagy állandó szerzőpárosokhoz kötött, avagy alkalmi, de meghatározott társulási típusba tartozó publikációkon – nagyrészt disszeminációs aktusokkal (kutatási beszámolókkal, projekteredmények leközlésével) vagy szervezeti beszámolókkal, jelentésekkel állnak kapcsolatban. A magyar folyóiratok közül a társszerzőség a *Magyar Pedagógiát* jellemzi a leginkább (a szövegek egyötöde többszerzős mű), a legkevésbé pedig az *Iskolakultúrát*, ahol a szövegek kevesebb mint tíz százaléka tartozik e csoportba. A két kutatóintézeti lap e kettő között helyezkedik el. Még egy fontos összefüggés ehhez a témához: a társszerzőség előfordulási valószínűsége – a kommunikációs aktus jellegén kívül – a szerzők minősítetttségével is szoros kapcsolatban áll, mégpedig azon a módon, hogy minél magasabb tudományos fokozatot ér el valaki, annál valószínűbb, hogy önálló szerzőként jelenik meg. Konkrétan: az akadémikusoknál gyakorlatilag mindenki, az MTA doktoroknál és habilitáltaknál 78, a kandidátusoknál 70, a tudományos intézményekben dolgozó nem minősítetteknél, illetve a PhD hallgatóknál 65 százalék az egyedül publikálók aránya.

Mivel számos tudományoszociológiai vizsgálat igazolta már, hogy a társszerzőség a tudományos műhelyek, iskolák, az egyes szakterületekre specializálódott csoportok kialakulásának, vagyis az adott diszciplína belső differenciálódásának a kísérőjelensége, érdemes lenne ezt a kérdést más tudományágak bevonásával is megvizsgálni – a fenti összefüggésekkel egyetemben.

A német, a francia és a magyar neveléstudományi folyóiratok szerzőinek diszciplináris hovatartozása

Összehasonlító elemzésre – egyelőre – csak a fejezetcímben megjelölt három ország vonatkozásában van lehetőségünk, tekintettel arra, hogy ilyen jellegű felmérés – tudományunk szerint – más diszciplínákban Magyarországon, illetve más országokban a neveléstudományon belül nem végeztek. (6) Sajnos a francia – német összehasonlító neveléstudományi kutatás is csak meghatározott szempontok szerint összegyűjtött adatokra támaszkodott, s az ebből közzétett eredmények – ehhez képest is – igen szűk mezsgyén vethetők össze. A szerzői összetétellel kapcsolatban lényegében egy fontos kérdésre kaphatunk választ: a tanulmányírók tudományterületek szerinti megoszlását vethetjük egybe. A tudományterületek meghatározását a francia – német kutatás nyomában haladva végeztük el: elsősorban a szerzők intézményi kötődését vizsgáltuk (Mely intézet főállású munkatársa volt a vizsgált időszakban?); ha munkahelyi adattal nem rendelkezünk, ak-

kor a minősítést (Mely tudományágban szerezte a tudományos fokozatát?); ha erről sem volt adat a birtokunkban, akkor a foglalkozási kategóriát vettük figyelembe. A tanulmány szerzők tudományterületek szerinti megoszlását a három országban a 2. táblázat foglalja össze (a német és francia adatok forrása: *Schriewer – Keiner*, 1993, 297.).

2. táblázat. A tanulmány szerzők tudományterület szerinti megoszlása (összes névelőfordulás)

	Németország		Franciaország		Magyarország	
	N=	%	N=	%	N=	%
Neveléstudomány(ok) ⁽⁷⁾	704	64	719	43,5	953	58,9
Humán- és társadalomtudományok	86	7,8	463	28	266	16,4
Történettudomány, filológia	10	0,9	29	1,8	59	3,6
Természettudományok, orvostudomány	13	1,2	26	1,6	37	2,3
Egyéb tudományok	5	0,5	16	1	19	1,2
Nem besorolható	282	25,6	401	24,2	283	17,6
Adathiány	156	-	290	-	94	-
Együtt	1256	100	1944	100	1711	100,0

A szerzők tudományterületek szerinti összetételének elemzését az adathiány magyarázatával kezdénénk. Több hullámban elvégzett adatgyűjtésünknek köszönhetően az adathiányt sikerült 8,2 százalékra csökkentenünk. A tanulmány szerzőknél az adatok fellelhetősége könnyebb volt: itt mindössze a szerzők 5,5 százaléka ismeretlen. Ez hét százalékponttal jobb a németek és 9,5 százalékponttal a franciák eredményénél. Az adathiány visszaszorításában fontos szerepet játszottak az ezredforduló környékén megjelenő *Ki kicsoda?*-könyvek, melyek között egyre több az oktatás területével foglalkozó kiadvány. A francia és német kutatók lexikonokat, névregisztereket igen, *Ki kicsoda?*-típusú forrásokat nem használtak a húsz évvel ezelőtti kutatásban. Az interneten keresztüli adatgyűjtés jelentheti a következő alternatívát, valamint az adathiány mögött feltételezett szerzői csoportokkal való személyes kapcsolatteremtés. Függetlenül az adathiány mértékétől, azokat a szerzőket, akiről semmilyen adatunk nem volt, a százalékos összesítésben nem tüntettük fel.

Némi magyarázatra szorul a „nem besorolható” kategória is. Itt azokról a szerzőkről van szó, akik intézményi háttérük, tudományos minőségük vagy foglalkozásuk alapján nem a tudományos szféra képviselői. Ebben a sorban feltűnő, hogy a magyar neveléstudományi kommunikáció szereplői között sokkal kisebb arányban találunk olyanokat, akik intézményi tagságuk vagy akadémiai fokozatuk alapján ne rendelkeznének tudományos legitimitással. Felvetődik természetesen a kérdés, hogy Németországban vagy Franciaországban ma hasonló adatokat találnánk-e, mint a felvétel idején. Erre választ nem tudunk adni, de az időtengely mentén elvégzett vizsgálatokból bizonyos tendenciákat kiolvashatunk. A német kutatók összehasonlították az 1950-es években, az 1960-as évek végén/1970-es évek elején, illetve az 1980-as években felvett adatokat, melyek alapján látható, hogy míg Franciaországban először csökkenő, majd újra emelkedő, addig az NSZK-ban folyamatosan csökkenő tendenciát mutat a nem tudományos területről érkezett szerzők részesedése, mégpedig nem is akármilyen mértékben: 60 százalékról 8 százalékra esik vissza ez az arány (*Schriewer – Keiner*, 1993, 301.)! Az ezredfordulón tehát Németországban – feltehetőleg – alacsonyabb értéket kapnánk a „nem besorolható” kategóriára, mint amelyet a 2. táblázat mutat. (Franciaországnál ez nem biztos.) A magyar neveléstudományi kommunikációban – tíz év ismeretében – elég nehéz bármilyen irányú változást megállapítani, netalántán prognózisokat felállítani. Minden kommentár nélkül ezért csak a legalapvetőbb adatokat közölnénk: amíg a teljes szövegprodukciónál 13 százalékról 7 százalékra fokozatosan csökkent, addig a tanulmányok esetében 17 és 22 szá-

zalék között hullámszerűen ingadozott a nem tudományos területen dolgozók részvétele. Sajnos adatok híján még megbecsülni sem tudjuk, hogy a „nem besorolható”, illetve a „nem ismert” szerzők körében hány olyan PhD-hallgató van, akikről sem a szerkesztőség, sem a lexikonok nem szolgáltatott információt, vagy egy olyan főállású munkakört adott meg, ami egy nem tudományos területhez kötötte őt.

A döntő különbség a három ország viszonylatában természetesen a tudományosan besorolt szerzők összetételében mutatkozik meg. A német neveléstudományi kommunikáció diszciplináris zártságát a 64 százalékos neveléstudományi részesedés mutatja, szemben a franciáknál tapasztalt 43,5 százalékos részesedéssel. Németországban a neveléstudományon (és a neveléstudomány és más tudományok határterületeihez tartozó tudományágakon) kívül lényegében csak a humán- és társadalomtudományok képviselői játszanak szerepet a neveléstudományi diskurzusokban. Ez Franciaországra is igaz, de itt a belső arányok eltérők: a német 7,8 százalékos részesedéshez képest a franciáknál a pszichológia, szociológia, közgazdaságtan és egyéb társadalomtudományok a szerzők csaknem egyharmadát adják, s valamivel erősebb a többi tudományterület részesedése is. A magyar neveléstudományi publikációk szerzői általában megosztottabbak az egyes tudományterületek között: szignifikáns a különbség mind a történettudomány és filológia, mind a természettudományok, mind a humán- és társadalomtudományok esetében. Ha csak a neveléstudományi területet és a neveléstudományhoz szorosan kapcsolódó humán- és társadalomtudományokat vetjük egybe, a magyar neveléstudomány helyzetére a „köztes állapot” jellemző: kommunikációs gyakorlata diszciplinárisan valamivel zártabb, mint a francia, ugyanakkor nyitottabb, mint a német.

E köztes pozíció értelmezéséhez az elemzések elmélyítése elengedhetetlennek tűnt. Nyitott kérdés maradt, hogy a nem tudományos szerzők valójában milyen ágazatokban tevékenykednek; milyen szerepet játszanak az egyes folyóiratok az országos adatok alakításában; mennyiben térnek el a vizsgálat eredményei, ha a szerzők körét nem szűkítjük le a tanulmányírókra, hanem a neveléstudományi kommunikáció szempontjából legalább annyira releváns recenziókat, rövidebb terjedelmű (gyakran nem is a tanulmányrovatokban megjelenő) kutatási beszámolókat, interjúkat, vitacikkekét, konferenciaanyagokat stb. is számításba vesszük. E kérdések megválaszolásához a magyar adatbázisban rendelkezünk adatokkal, összehasonlítható adatok azonban a francia, illetve a német oldalon már nincsenek.

Az elemzések elmélyítése a nemzetközi kutatás nyomán

Kezdjük a megválaszolandó kérdések sorát a folyóiratokkal. Ha az alapsokaságot leszűkítjük a tudományos területen dolgozókra, a tanulmányírók tudományterületek szerinti megoszlása a 3. táblázat számai szerint alakul. A magyar pedagógiai folyóiratokban a tudományos területen működő szerzők átlagosan 71,5 százaléka sorolható a neveléstudomány területére, csaknem egyötöde valamely humán- vagy társadalomtudomány kép-

Egy másik jellemző mutató a társszerzői index, ami azt fejezi ki, hogy mennyiben jellemző a vizsgált népszerűség publikációs gyakorlatára, hogy nem önálló szerzők, hanem szerzői teamek jegyeznék egy-egy szöveget. E tekintetben a francia neveléstudományi kommunikációra inkább jellemző a többszerzős megjelenés, mint a németre vagy a magyarra, ami összhangban van a francia neveléstudomány empirikus-alkalmazott kutatási módszerek iránti fogékonyságával.

viselője, 4,4 százalék a történeszek, irodalmárok és nyelvészek részesedése, a maradékból pedig 2,8, illetve 1,4 százalékban részesednek a természettudományi és egyéb (például művészettudományi, hadtudományi stb.) szakírók.

3. táblázat. Tudományos területen dolgozó tanulmány szerzők tudományterület szerinti megoszlása, a magyar folyóiratokra bontott adatokkal

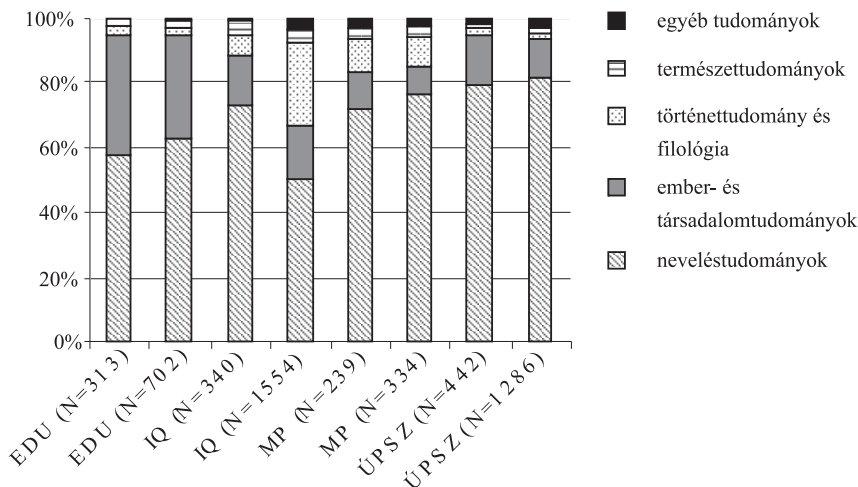
	Átlagos értékek a három vizsgált országra			Magyar folyóiratok(8)			
	D	F	H	EDU	IQ	MP	ÚPSZ
Neveléstudományok	86,1	57,3	71,5	57,5	72,6	72,4	79,8
Humán- és társadalomtudományok	10,5	37,0	19,9	37,8	15,9	10,9	15,4
Történettudomány, filológia	1,2	2,3	4,4	2,2	6,2	10,0	1,6
Természettudományok, orvostudomány	1,6	2,1	2,8	2,2	4,4	3,8	1,4
Egyéb tudományok	0,6	1,3	1,4	0,3	0,9	2,9	1,8
Σ (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Amennyiben a megoszlási értékeket a magyar folyóiratokra külön-külön is kiszámítjuk, tisztán megmutatkozik, hogy a magyar neveléstudományi kommunikáció nem homogén, hanem „osztott” erőterben zajlik, ahol a meghatározó orgánumoknak más és más irányú a befolyásuk a kommunikáció ágenseire. Míg az *Educatio* tanulmány szerzőinek adatai – szinte egy az egyben – megfelelnek a francia mintának (elsősorban az „oktatás-kutatók” interdiszciplináris megközelítésmódját jelenítik meg), addig a *Magyar Pedagógia* a német modellel mutat hasonlóságot, leszámítva, hogy a központi német pedagógiai lapok átlagához képest erősebb a bölcsész-pedagógiai hagyomány iránti affinitása. Az *Educatio* mellett az *Iskolakultúra* is az interdiszciplináris pedagógiai diskurzus fóruma, bár ez a tanulmányírók esetében kevésbé szembetűnő, mint a kommunikációs aktusok egészénél (lásd az 1. ábrát). S végül, az *Új Pedagógiai Szemle* az elméleti (és a gyakorlati) pedagógia szereplőinek megjelenését legerőteljesebben támogató, öndefiníciója szerint az elmélet és a gyakorlat között közvetítő, a tudományos ismereteket a pedagógustársadalom felé transfurmáló szaklap, amely az iskolai oktatás, iskolai szocializáció kérdéseivel foglalkozó pszichológusok, társadalomtudósok számára is fórumot kínál, de – gyakorlatorientációjához híven – sem a történeti-filológiai, sem a természettudományi diszciplínákkal szemben nem mutat különösebb nyitottságot.

A magyarországi átlagos értékek tehát négy olyan lap adataiból tevődnek össze, melyek külön-külön sokkal erőteljesebben jelenítik meg azokat a mintázatokat, amelyeket a francia és a német neveléstudományi kommunikáció vizsgálatokor Jürgen Schriewerék felismerni véltek, mint az összesített értékek.

Az egyes folyóiratok jellemzése azonban ezzel még nem ért véget, hiszen a tanulmányírók összetétele nem feltétlenül egyezik meg a teljes szerzői népszerűség összetételével. A szerzők tudományterületek szerinti megoszlását mutatja a következő ábra is, ahol minden folyóiratnál egymás mellett tüntettük fel a tanulmányírók és az összes szövegíró szerzőinek adatait. (1. ábra) (9)

A szerzők körének kitágítása a kilenc oldalnál rövidebb szövegekre, valamint az interjúkra és recenziókra csak az *Iskolakultúra* esetében gyengíti a neveléstudósok jelenlétét. Ha az állítást megfordítjuk, talán világosabbá válik az összefüggés: az *Iskolakultúra* kiételével a másik három pedagógiai folyóiratban a nem neveléstudományi szerzők erősebben reprezentáltak a tanulmányírók között, mint a szerzők között általában. Vagyis: a szöveg tudományos jellege és/vagy hosszabb terjedelme annak valószínűségét növeli, hogy nem neveléstudományi területről érkezett a szerző. (Az eltérés mértéke ugyan nem számottevő, de az összefüggés ettől még mind a három lapra fennáll.)

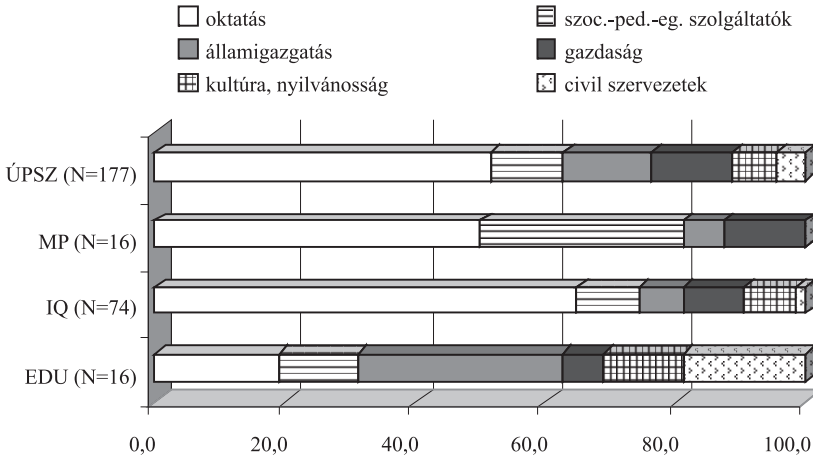
1. ábra. A tanulmány szerzők megoszlása tudományterületek szerint – az összes szerzőre kapott adatokkal összevetve

Az *Iskolakultúra* különállására háromféle magyarázatot is adhatunk, s a legvalószínűbb az, hogy ezek mindegyike hatással volt az eredményre. Egyrészt az *Iskolakultúránál* mindenképpen torzító hatása van annak, hogy a terjedelmi adatokat az OPKM katalógusából vettük, amely csak a pedagógiai tárgyú tanulmányokat tartalmazza. (Más szövegtípusokat nem érintett a tárgyi szelekció olyan súlyosan, mint a tanulmányokat.) Másrészt megfigyelhető, hogy miközben a szerkesztőség nagyon tudatosan törekszik arra, hogy kellő arányban képviseltessék magukat a neveléstudományon kívüli tudományterületek, ezt oly módon éri el, hogy vagy a fiatalabb generációkból rekrutálja a szerzőit, akik között ritkábban fordulnak elő tanulmányírók, vagy ismertebb kutatókat jelentet meg, de ebben az esetben gyakran megelégszik egy-egy rövidebb írással is. A harmadik tényező, amely még befolyásolhatja a neveléstudósok relatíve magas részvételét a tanulmányírók között, hogy olyan szerzők is rendszeresen publikálnak az *Iskolakultúrában*, akik elsősorban a *Magyar Pedagógiához* vagy az *Educatióhoz* kötődnek. Ha az érintett szerzők – feltehetőleg a dominancia elkerülése végett – a saját preferált lapjuk helyett egy másik fórumot keresnek, nagyobb eséllyel választják az *Iskolakultúrát*, mint egymást (vagy akár az *ÚPSZ-t*). Ennek ugyancsak van köze ahhoz a paradigmatis-törzsi megosztottsághoz, amire korábban már utaltunk. Az *Iskolakultúra* ebben az osztott kommunikációs térben nem az egyik vagy a másik tudományos műhely vagy paradigma fórumát jeleníti meg, hanem egy „semleges terepet”. (10)

A harmadik jelentős kérdés, amire itt választ keresünk, hogy milyen ágazatokból érkeznek a „nem tudós” tanulmány szerzők. Nemzetközi összehasonlító elemzéseink során már felhívtuk a figyelmet arra, hogy a magyar pedagógiai folyóiratokban relatíve alacsony a nem tudományos területen dolgozó tanulmányírók aránya. A 283 névelőfordulás valójában csak 159 személyt takar, ami – az ismeretlen szerzőket nem számítva – az összes névelőfordulás 17,6, a személyek 12 százaléka. (2. ábra)

A 2. ábra megoszlási adataiból kitűnik, hogy az *Educatió*ban találunk a legkisebb valószínűséggel a közoktatás területéről érkezett tanulmány szerzőt. A legtöbben az államigazgatás felől jelennek meg, de lényegében minden fontosabb ágazat – az oktatástól a civil szervezetekig – képviselve van. Ezzel szemben a *Magyar Pedagógiában* a nem tudományos területen működő tanulmány szerzők nagy valószínűséggel a közoktatásban aktívak, avagy valamely pedagógiai szolgáltató (például a megyei pedagógiai intézetek) munkatársai. Az *Új Pe-*

dagógiai Szemle és az *Iskolakultúra* esetében ugyancsak jelentős a gyakorló pedagógusok részvétele, a többi terület viszonylag egyenletesen oszlik meg (az *Iskolakultúra*-ban valamivel erősebb a kultúra-média, az *ÚPSZ*-ben pedig a civil szervezetek jelenléte).

2. ábra. A nem tudományos tevékenységet végző tanulmány szerzők megoszlása foglalkozási ágazatok szerint (összes névelőfordulás)

Összefoglalva: Az ágazati sokszínűség mindenekelőtt az *Educatiót* jellemzi, azt a lapot, amely a tudományterületek szerinti megoszlás tekintetében is a leginkább interdiszciplináris. A mögöttes elv nyilvánvaló: minél több oldalról közelítjük meg az oktatásügy kérdéseit, annál teljesebb lesz a kép, amit nyerünk róla. A másik három pedagógiai folyóirat tanulmány szerzői között 70–80 százalék a neveléstudósok aránya, ami egyértelmű jelzése annak, hogy az adott orgánumok diszciplinárisan elsősorban a neveléstudomány irányába nyitottak. Mindezt csak alátámasztja, hogy e folyóiratokban a nem tudós szerzők között is kiemelkedő a pedagógusok jelenléte. Az *Iskolakultúra* – küldetéséhez híven – törekszik arra, hogy a pedagógiai diskurzusokba a társtudományok képviselőit is involválja, ami a rövidebb szakcikkek, recenziók produkciójában jobban megmutatkozik, mint a hosszabb tanulmányoknál. A „diszciplináris homogenitás” talaján álló *Magyar Pedagógia* egyértelműen a „neveléstudomány”, míg az *Új Pedagógiai Szemle* a szélesebb értelemben vett „pedagógia” szakmai fóruma.

A szerzői összetétel egyéb aspektusai

A neveléstudományi kommunikáció szereplőiről – túl a szerzők tudományterületek, illetve foglalkozási ágazatok szerinti besorolásán – számos más adattal is rendelkezünk. A jelen tanulmányban csak néhányat emelnénk ki a lehetséges elemzési szempontok közül. Megvizsgáljuk:

- a folyóiratok tudományos jellegének jelzéseit,
- a társadalmi nemek reprezentációját, illetve aktivitását,
- az egyes generációk publikációs tevékenységét, valamint
- a „szerzői dominancia” mutatóit.

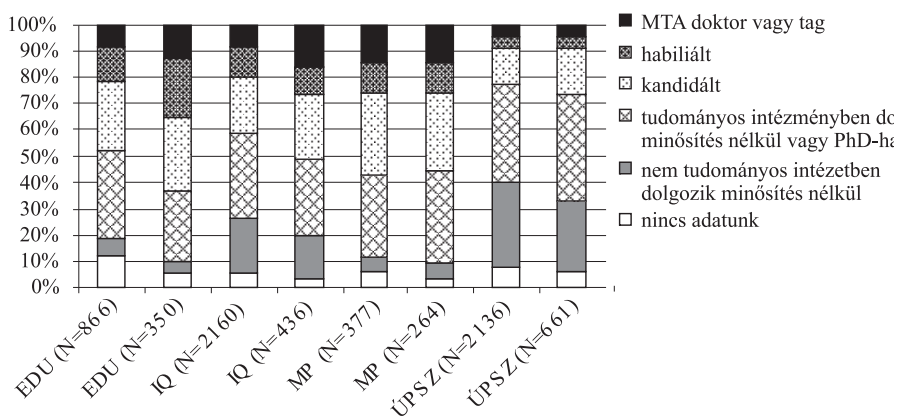
A „tudományos jelleg” jelzései

Egy szakmai lap tudományos jellegének (súlyának, rangjának) megállapítására (mérésére) több lehetőség is kínálkozik. E módszerek kidolgozása ma már egy külön szakterü-

let, a tudománymetria „felségterülete”. Az itt következő elemzéseknek nincs közük a tudománymetrikusok által alkalmazott szempontokhoz vagy mutatókhoz, pusztán arra voltunk kíváncsiak, hogy a magyar pedagógiai folyóiratok mennyiben tekinthetők reprezentatívnak a tudományos közösség kommunikációs tevékenységére nézve, vagyis: milyen valószínűséggel találunk tudományos szerzőket a publikálók között.

Két jelzésünk van, melyek alapján eldönthető, hogy az adott személy formális értelemben a tudományos közösség tagja-e, vagy sem: a tudományos minősítés, illetve a munkahelyként megjelölt intézmény tudományos jellege. E két változó kombinált alkalmazására is módunk van, minek segítségével hierarchiába rendezhetjük a vizsgált populációt. Egy ilyen kombinatív elemzés már csak azért is szükséges, mert a neveléstudományi kommunikáció szereplői között igen nagy számban találunk olyan egyetemi/főiskolai oktatókat, tudományos kutatókat, akik az akadémiai intézményrendszer tagjai, miközben tudományos minősítésük nincsen. Ők helyezkednek el (a PhD-hallgatókkal egy csoportban) a minősített és a „minősítéssel nem rendelkező és nem tudományos intézetekben dolgozó” szerzők között. (11)

A 3. ábrán a teljes populáció mellett minden folyóiratnál bemutatjuk a tanulmányírókra érvényes adatokat is. A tanulmányok szerzőinél megnő a tudományos közösség képviselőinek aránya: az összes szerző 71, a tanulmányírók 79 százaléka vagy rendelkezik tudományos minősítéssel, vagy munkavállalói, illetve PhD-hallgatói jogviszonyban van valamely tudományos intézménnyel. Az adathiány az összes szerzői előfordulás esetében átlagosan 8,3 százalék, ami az *Educatióban* emelkedik csak tíz százalék fölé. (12)

3. ábra. A szerzők megoszlása a négy folyóiratban tudományos fokozat és intézményi háttér szerint – az összes kommunikációs aktus, illetve a tanulmányírók esetében

A tudományos közösség reprezentációjában a négy centrális folyóirat között jelentős különbségek vannak: leginkább a *Magyar Pedagógia*, legkevésbé az *Új Pedagógiai Szemle* hasábjain jelennek meg tudományos szerzők írásai. Míg a *Magyar Pedagógiában* nincs eltérés a szövegtípusok között (akár az összes szöveget vesszük alapul, akár csak a főbb tanulmányokat, a minősített és/vagy tudományos intézményben dolgozók aránya egyaránt 90,5 százalék), addig a másik három folyóiratnál már releváns a szövegtípus, illetve a terjedelem szerinti megkülönböztetés. A tanulmányíróknál a tudományos szerzők aránya az *Educatióban* 8,5, az *Iskolakultúrában* 6, az *Új Pedagógiai Szemle*ben csaknem 7 százalékponttal nő az összes szerzőre kapott adatokhoz képest. Vagyis: azok a szerzők, akik nem tagjai a tudományos közösségnek, gyakrabban írnak szócikket, recenziókat vagy egyéb, rövidebb szövegeket. A fenti adatok ugyanakkor azt is igazolják, hogy nincs olyan folyóirat az elemzett négy orgánumban, ahol a tanulmányok szerzői legalább kéthar-

mad részben ne tudományos háttérrel rendelkező személyek lennének. Arra a kérdésre, hogy ez több vagy kevesebb, mint bármely más tudományágban, nem tudunk addig válaszolni, amíg nincsenek összehasonlítható adataink. Mint ahogy arra a kérdésre is nehéz lenne választ adni, hogy bármely folyóirat vagy szövegtípus esetén a tudós szerzők 90, 95 vagy 100 százalékos részvétele lenne-e az optimum... Az akadémiai intézményrendszer által biztosított tudományos legitimitáció ugyanis nem feltétele a pedagógiai kommunikációban való részvételnek, tekintve hogy nemcsak tudományos tárgyú diskurzusokból áll ez a gyakorlat, hanem lehet ismeretterjesztő, tájékoztató, szakpolitikai kérdések széles köri megvitatását szorgalmazó vagy más típusú kommunikációs cselekvés is. A funkcionális sokrétűség a pedagógiai kommunikációra általában is, egyes orgánumaira pedig kifejezetten jellemző, amit a tudományközi összehasonlításoknál is figyelembe kell venni.

Érdekes még közelebbről is megvizsgálnunk, hogy milyen a tudományos fokozatúak részesevé az egyes folyóiratokban. Az *Educatio* tanulmány szerzői között (ők nagyjából lefedik a tanulmányrovat szövegeinek szerzőit) találunk a legmagasabb arányban minősített személyeket, ahol a habilitáltak kiemelkedő részvétele mutatja, hogy bár a lap kiadója egy kutatóintézet, a szerkesztőség tagjainak valójában igen erős az egyetemi beágyazottságuk. A minősítettek aránya az *Educatio*ban – műfajtól függetlenül – több mint kétszer annyi, mint az *Új Pedagógiai Szemle*ben, ami nemcsak a két folyóirat, hanem a két háttérintézmény tudományos jellege közötti különbségekről is árulkodik. Ha a műfajokon belüli elemzéseket is elvégezzük, feltűnő, hogy az *Educatio* olyan szövegtípusoknál is nagyarányú minősített szerzőt tud felmutatni, amelyek nem tipikusan tudományos zsánerek, mint például az interjú. (13)

Itt szeretnénk reflektálni a WARGO Intézet keretében elvégzett kutatásra, amely három magyar és három angol nyelvű (ebből kettő rangosabb és egy kevésbé rangos) pedagógiai folyóirat elemzésére is kiterjedt. Az általuk vizsgált indikátorok között a társszerzősség, az empirikus módszerek alkalmazásának jelzései (például ábrák, képletek száma), a hivatkozások száma, ezen belül a folyóirat-, illetve az idegen nyelvű hivatkozások száma szerepelt mint a kommunikációs gyakorlat tudományos jellegének mutatói. Ezen indikátorokkal mi magunk is foglalkoztunk, és az empirikus módszerek alkalmazásának jelzésein kívül mindegyiket részletesen elemeztük. (14) Eredményeink abból a szempontból egybevágók, hogy a WARGO Intézet vizsgálatába bevont három magyar folyóirat (*Magyar Pedagógia*, *Iskolakultúra*, *Új Pedagógiai Szemle*) közül a *Magyar Pedagógia* mutatói közelítik meg a leginkább a rangosabb nemzetközi folyóiratok jellemzőit. Azaz: itt találjuk a legtöbb empirikus kutatásról szóló tanulmányt, itt a legtöbb az egy cikkre eső hivatkozások száma s ezen belül a folyóirat-hivatkozások, illetve az idegen nyelvű referenciák. Az ebből levonható következtetésekben azonban nem osztjuk a WARGO Intézet kutatóinak véleményét. Itt ugyanis három olyan lapot hasonlítottak össze egymással, amelyek nem tekintik egyenlő mértékben prioritásnak a tudományos jelleg erősítését. A magyar neveléstudomány jelen állapotában egy, legfeljebb két olyan lap fenntartására képes, amely – bármilyen szempontból is – összemérhető lenne a nemzetközi tudományos közélet oktatással/pedagógiával foglalkozó orgánumaival. Elemzéseink alapján erre a szerepre a *Magyar Pedagógia* és az *Educatio* a leginkább predestináltak. E két lap közül az egyiket kihagyni az elemzésekből a kommunikációs mező alapos ismeretének hiányára utal. Feltesszük, hogy a WARGO-kutatás résztvevői az *Educatio*t interdiszciplináris jellege miatt nem tekintették meghatározó neveléstudományi folyóiratnak, de ezt a neveléstudós társadalom nem így érzékeli (vesd össze a folyóirat-hivatkozásokról szóló tanulmány eredményeivel: *Pap*, 2009). Konklúzióink ezért: tudományos lapot csak tudományos lappal érdemes összehasonlítani, ha a tudományosság „mértékére” vagyunk kíváncsiak. S ha máshonnan nem is, de a folyóiratok küldetésnyilatkozataiból viszonylag jó támpontokat nyerhetünk annak eldöntéséhez, hogy melyik lap törekszik arra, hogy megfeleljen a „tudományosság” nemzetközi normáinak, s melyik nem.

A társadalmi nemek reprezentációja és aktivitása

Akár diakrón, akár szinkrón szempontból tanulmányozzuk egy tudományos közösség kommunikációs tevékenységét, a 20. századtól kezdve már minden tudományágat jellemmez, hogy milyen mértékben vehetnek részt a nők a tudományos közéletben. Ezért szeretnénk most utánajárni, hogy a vizsgált időszakban mennyire voltak jelen a nők a neveléstudományi diskurzusokban; miképpen jellemezhető a női reprezentáció, illetve publikációs aktivitás a szerzők egyes alcsoportjain belül; illetve hogy van-e bármilyen jelzésünk arról, hogy a szakma elnöiesedése a gyakorlati pedagógia után idővel a neveléstudományt is jellemezheti.

Minden szerzőt egyszer véve számításba az elemzett népeességben a férfi – nő arány 52, illetve 48 százalék. Az összes kommunikációs aktust tekintve ez 55 és 45 százalékra módosul, ami már önmagában is mutatja, hogy a férfiak valamivel aktívabb szereplői a vizsgált kommunikációs közösségnek, mint a nők. Ha megnézzük ugyanezen adatokat az egyes szövegtípusokra, akkor a legnagyobb különbség az interjúknál, illetve a recenzióknál mérhető: az egyes személyekre kivetítve átlagon felüli (50–56 százalék), az egyes személyek teljes szövegprodukcójára kivetítve átlagon aluli (42–43 százalék) a női részvétel. Vagyis: több nő próbálja ki magát az interjú és a recenzió műfajában, de összességében kevesebb szöveget állítanak elő, mint a férfiak. A szakkikkeknél a nők aktivitása a szöveg hosszával, ha nem is egyenes arányban, de erősödik, a tanulmányok esetében meg is haladja az átlagos 45 százalékot. Tehát: a nők produktivitása általában alatta marad a férfiakénak, de a hosszabb és tudományosabb jellegű szövegek előállításában átlagos részvételükhöz képest aktívabbak. (15)

Túl az imént felvázolt összefüggéseken, érdemes a nők (és a másik oldalon mindig a férfiak) reprezentációját, illetve aktivitását szélesebb kontextusban is megvizsgálni, hiszen számos olyan tényező van, amely relatívvá teheti a fenti adatokat. Hogy csak néhányat említsünk e tényezők közül:

- Az akadémiai szféra rendkívül tagolt, s az egyes diszciplínákban nagyon eltérő a társadalmi nemek érvényesülési lehetősége, ezért érdemes az adatainkat a neveléstudomány, illetve más társadalomtudományok átlagos mutatóival egybevetni.

- Az akadémiai minősítések hierarchikusan strukturálják a tudományos közösséget, s mint minden hatalomelosztó rendszerben, itt is érvényre juthat az úgynevezett „üvegplafon”-hatás, ezért mindenképpen foglalkoznunk kell a tudományos hierarchia különböző lépcsőfokain álló szerzői csoportok publikációs tevékenysége közötti különbségekkel.

- A pedagógus szakma elnöiesedése lassan száz éve tartó folyamat, ami a 21. századra elérte a felsőoktatást is. Ennek nyilvánvalóan van/lesz hatása a neveléstudomány fejlődésére is. Izgalmasnak tűnik ezért a kérdés, hogy a neveléstudományi kommunikáció általunk vizsgált szegmenseiben van-e bármilyen jele annak, hogy a nők az oktatási szféra után a neveléstudományt is „a birtokukba veszik”.

A szerzők nemi összetételéről ismertetett számokat tehát valamely, társadalmilag jól körülhatárolható alapsokaság adatainak a tükrében értelmezzük tovább. Megvizsgáljuk a tanintézetek oktatóit, a kutató és fejlesztő helyek tudományos munkatársait és az akadémiai fokozattal rendelkezőket, különös tekintettel a neveléstudományban minősítettekre.

A népszámlálási statisztikákban az oktatási szférára vonatkozóan a következő adatokat találjuk: a felsőfokú tanintézetek oktatóinak 39, a középfokon tanítóknak 62, az alacsony fokokon tanítóknak 89 százaléka nő. A nők alulreprezentáltsága a pedagógiai folyóiratokban – ha az oktatási szféra egészét figyelembe vesszük – jelentős. Mivel a neveléstudományi kommunikáció szereplői azonban elsősorban az akadémiai intézményrendszerből kerülnek ki, a felsőfokú tanintézetek adatait érdemes kiemelten kezelni. A felsőoktatásban ugyanis alig 40 százalékos a női részvétel. Ehhez képest a szerzők közötti 48 százalékos arány már nem alul-, hanem felülreprezentációt jelent. Érdekes lenne leszűkíte-

ni az alapsokaság körét a neveléstudományi intézetekben dolgozóakra is, tekintettel arra, hogy ezekben a női tanerő részesedése az átlagos 40 százalékos értéket – valószínűleg – felülmúlja. Sajnos intézetekre, illetve tanszékekre bontott statisztikai adataink nincsenek, azt viszont tudjuk, hogy szerzőink között a neveléstudós felsőoktatókon belül a nők aránya 50,8 százalék, ugyanezen nőknek a kommunikációs aktusokban való részvétele pedig 47,4 százalék. Vagyis: viszonylag magas csoportrepresentációs értékek mellett a felsőoktatásban dolgozó neveléstudós nők valamivel kevésbé aktívak az általunk vizsgált orgánumban, mint a férfiak.

A neveléstudományi kommunikáció szereplőinek másik meghatározó csoportja a tudományos kutatóintézetek népessége. A kutatói és fejlesztői tevékenységet végzőkről már bontott adataink is vannak. A *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1999-es kimutatásaiból tudjuk, hogy a kutató és fejlesztő helyeken a nők részvétele alacsonyabb, mint a felsőoktatásban: az összes tudományterületet számításkba véve 30,7 százalék (lásd a 4. táblázatot).

4. táblázat. A kutató-fejlesztő helyek munkatársai, a nők számával, illetve arányával

	Kutatóhelyek száma	Kutató-fejlesztő munkatársak száma	Ezen belül a nők száma	Nők aránya
Összes tudományterület	1887	24609	7554	30,7%
Társadalomtudományok	634	7869	3279	41,7%
<i>Ezen belül:</i>				
Filozófia	14	169	44	26,0%
<i>Pedagógia</i>	104	1013	503	49,7%
Állam- és jogtudomány	47	440	115	26,1%
Közgazdaságtudomány	119	1425	496	34,8%
Szervezésstan	18	213	63	29,6%
Történelem, régészet, néprajz	73	1162	468	40,3%
Nyelvészet, irodalom	107	1641	943	57,5%
Művészeti kutatás	15	306	116	37,9%

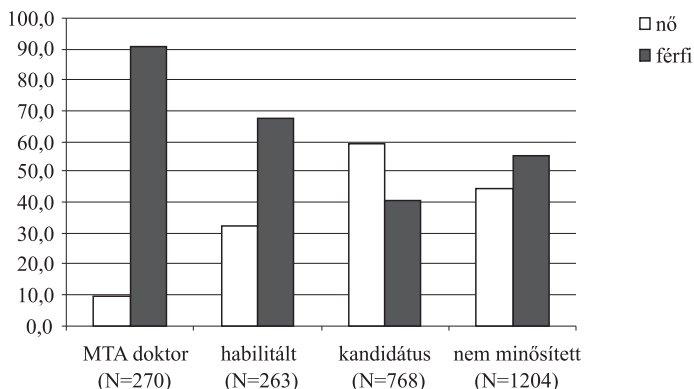
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1999, 28. fejezet, 28.3. tábla

A társadalomtudományokon belül már összemérhető a női részesedés a felsőoktatás átlagával, ami a neveléstudományi kommunikáció szempontjából relevánsabb is, mint a többi tudományterület. Mint a 4. táblázatból látható, a társadalomtudományi intézetek között igen nagy a szórás: a filozófia, illetve az állam- és jogtudomány helyezkedik el az egyik póluson (75 százalék körüli férfi dominanciával), a filológiai kutatóhelyek találhatók a másik póluson, ahol a legmagasabb (57,5 százalékos) a női részvétel. A pedagógiai intézetekben kiegyensúlyozott, csaknem fele-fele arányú a nemek megoszlása. A neveléstudományi diskurzusok szereplői között tehát a társadalomtudományi kutatók adataihoz képest erős, a neveléstudományi kutatók adataihoz képest enyhe (de kimutatható) a kutatóintézeti nők felülrepresentációja. Az oktatáskutató helyekről érkezett szerzők között 51,4 százalék a személyekre, 38,4 százalék a kommunikációs aktusokra számított női arány. A kutatóintézetek és a felsőoktatási intézetek összehasonlításában megállapítható, hogy ugyan a női oktatáskutatók nagyobb számban vesznek részt a neveléstudományi kommunikációban, mint a női neveléstudós felsőoktatók, de aktivitásuk gyengébb (legalábbis a vizsgált folyóiratokban). Ugyanez az összefüggés a férfiakra a két intézménytípus relációjában természetesen fordítottan áll: a kutatóintézetekből kevesebb férfi jelenik meg, mint a felsőoktatásból, de sokkal több publikációt tudhatnak a magukénak, mint egyetemi/főiskolai kollégáik.

Végül megvizsgáltuk az akadémiai fokozattal rendelkezők körét is. Ebből a célból az MTA köztestületi nyilvántartását, valamint a MAB habilitációs jegyzékét elemeztük. Az MTA köztestületében a női részvétel a kutatóhelyek arányszámait is „alulmúlja”: a tag-

ságnak a nők alig több mint egyötödét teszik ki. Ehhez képest a neveléstudományból minősítést szerettek között feltűnően magas, 41,3 százalék a nők részesedése.

A 4. ábrán az akadémiai intézetekben (felsőoktatásban vagy kutatóintézetben) dolgozó neveléstudományi szerzők nemi megoszlási adatai láthatók, tudományos fokozatok szerinti bontásban. Mint ez a diagrammon jól kivehető, a férfiak előfordulási valószínűsége a tudományos rang emelkedésével exponenciális nő, ami önmagában nem szorul különösebb magyarázatra, hiszen tudjuk: a nők expanziója a tudományos szférában is az alsóbb szintekről halad fokozatosan a felsőbb szintek felé. Éppen ezért itt megint össze kell vetnünk a publikációs aktivitást az adott csoportra átlagosan jellemző nemi arányokkal.

4. ábra. Akadémiai intézményekben dolgozó neveléstudományi szerzők nemi megoszlása tudományos fokozat szerint (összes névelőfordulás)

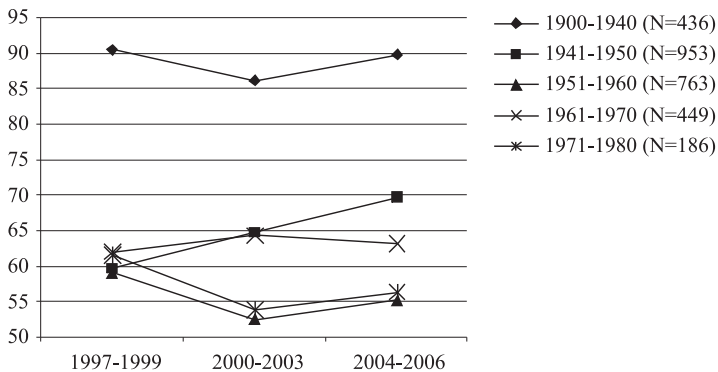
A neveléstudományból MTA doktori fokozattal vagy kandidátusi/PhD fokozattal és habilitációval rendelkezőknél 12, illetve 33 százalék körüli a nők részesedése. Szerzői adatbázisunkban az MTA doktori fokozatú neveléstudós szerzők között 7,8 százalék, a neveléstudományból habilitáltak között 34,5 százalék a nők aránya. A személyek arányszámai alapján tehát a nagydoktorival rendelkező nők erősen alul-, a habilitált nők enyhén felülreprezentáltak a saját csoportjukon belül. A két csoport kommunikációs aktivitása viszont éppen fordított képet mutat: az MTA doktoroknál mintegy két százalékponttal erősebb, a habilitáltaknál viszont két százalékponttal gyengébb a nők publikációs aktivitásának mértéke, mint a csoporton belüli reprezentáció. Ahol mind a reprezentáció, mind a publikációs aktivitás meghaladja az adott csoportra jellemző női részvételt, az a neveléstudományból kandidáltak vagy PhD-sok csoportja. A nők a neveléstudományi kandidátusok 45,3 százalékát adják, a szerzőkön belül 48,7 százalék az arányuk, vagyis a neveléstudományi kommunikációban egyértelműen felülreprezentáltak, a szövegeknek pedig már csaknem 60 százalékát e csoportban a nők jegyzik, ami (a nőkre általában nem jellemző) kimagasló produktivitást mutat.

Összegzésképp: amennyiben a szakmailag releváns csoportok (például a felsőoktatók, főállású kutatók, neveléstudományból minősítettek) nemi arányait vesszük alapul, akkor a nők számszerű felülreprezentációja – kisebb-nagyobb mértékben – kimutatható, ugyanakkor az is jellemző, hogy míg a nők saját csoportjaikon belül nagyobb számban vannak jelen a neveléstudományi diskurzusokban, a férfiak a produktívabbak. (Az egy főre jutó szövegek száma a férfiaknál magasabb.) Egyelőre egyetlen jól megragadható szerzői körben mutatkozott a nők kommunikációs részvétele és produktivitása erősebbnek a férfiakénál, és ez a kandidátusi (vagy PhD-) fokozatúak csoportja. E jelenségre nyilván sokféle magyarázat adható, egy azonban biztosnak látszik: a nők relatíve erős publikációs aktivitása a kandidátusok körében a nők tudományos ambícióival is összefügg annak vi-

lágos felismerésével, hogy a tudományos közéletben való részvétel az egyik legfőbb eszköze az akadémiai ranglétrán való felemelkedésnek. Mint ezt az MTA köztestületi adatai igazolják, még a II. vagy a IX. osztály átlagához képest is jobb esélyekkel „szállhatnak ringbe” a nők a neveléstudomány területén, mint sok más tudományágban. Ha e feltevé-
sünk helytálló, vagyis a fokozott produktivitás mögött tudományos-intézményi ambíciók húzódnak meg, a neveléstudományból habilitálók között hamarosan nemi kiegyenlítő-
dés, a PhD szintjén női dominancia várható.

Ha már a jövő latolgatásánál tartunk – ami a következő fejezet központi témája lesz –, talán nem érdektelen, ha a nemi arányok változását az egyes generációkon belül az idő-
tengely mentén is megvizsgáljuk.

Az 5. diagramm öt generáció nemi megoszlási adatait tartalmazza. A születési dátumok (jobb oldali kis ablakban) jelzik az egyes kohorszokhoz tartozók életkorát. Az 1940
előtt születettek képezik a legidősebb korosztályt, akik átlagosan 69 évesek a publikáció
idején (rombusszal jelölt vonal). Az 1941–1950, illetve 1951–1960 között születettek a
középnemzedék két markánsan eltérő csoportját alkotják (négyzettel, illetve háromszög-
gel jelölt vonalak). Az 1961 után született szerzőket ugyancsak szétosztottuk két fiatal
generációra: az egyik túlnyomórészt 30 éves kora felett, a másik túlnyomórészt 30 éves
kora alatt publikált (ikszszel, illetve csillaggal jelölt vonalak). Az abszolút számok a szü-
letési dátumok mellett az adott kohorszba eső férfiak és nők teljes szövegprodukciónak
mutatja. Ezek a nominális értékek csak azt érzékeltetik, hogy az egyes nemzedékeknek
mekkora volt a hozzájárulásuk a publikációk egészéhez.

5. ábra. A férfiak részvétele a vizsgált korszak elején, közepén és végén, korszaposztos bontásban (összes
névelőfordulás, N=2787)

Mint ez az 5. ábrából világosan kitűnik, a nők megjelenésére a tudományos közélet-
ben a második világháború előtt születettek között sokkal kisebb az esély, mint a későbbi
nemzedékekben. A második világháború társadalom-, politika-, művelődés- és tudomá-
nytörténeti szempontból egyaránt fontos határkő, így az 1940/45 előtt születettek
megkülönböztetése – akár az idős nemzedékekben belül is – minden hasonló vizsgálatnál
célszerű lenne. A középnemzedékekben ugyanígy jelentős különbségek vannak. Bár
a centrális folyóiratokban a neveléstudományi diskurzusokat (mint ahogy a szerkesztő-
ségek is) a 37–65 év közötti korosztályok dominálják, ez a dominancia nem egyenlete-
sen oszlik meg a nemek között. A 47–65 évesen publikálók körében (négyzettel jelölt vo-
nal) lineárisan emelkedő aktivitás tapasztalható a férfiaknál, és értelemszerűen folyama-
tosan csökkenő megjelenés a nőknél. Ennek pontos okát még nem tudjuk, de feltesszük,
hogy az idősebb középnemzedékben, a felettük levők nyugállományba vonulása után,
még mindig javarészt a férfiak számára állt nyitva az út a tudományos intézményrend-

szeren belül a jelentősebb pozíciók elfoglalására, amit a szakmai kommunikációban betöltött súlyuk is visszatükröz. A következő generációnál ez a férfi túlerő már nem mutatkozik meg, sőt a nők jelenléte az egy generációval lejjebbi, 30 év körüli népesség mutatóival tart össze. Akár azt is mondhatnánk, hogy a fiatalabb generációkra fokozatosan erősödő női jelenlét a jellemző, ha nem kellene szembenéznünk azzal, hogy az 1961 és 1970 között születettek, akik a vizsgált időszak elején 27–36 évesek, viszonylag kiegyensúlyozott 63 százalék körüli férfiaktivitást mutatnak (ikszszel jelölt vonal). E csoportba 130 személy tartozik, akik között a nők jelenléte már eleve valamivel átlag alatti, de produktivitása – néhány kivételtől eltekintve – még inkább elmarad az átlagtól. Ebben valamennyire szerepet játszhat a családalapítás, gyermekvállalás, de pontos magyarázatát még nem tudjuk.

Összességében a nemek generációkon belüli megoszlása az időtengely mentén nagyon különböző mintázatokat mutat. Erdemi elmozdulás a vizsgált tíz évben a férfiak javára a kommunikációs mezőben uralkodó idősebb középnemzedékben (1941–1950 között születettek), a nők javára pedig a már befutott, de a kulcspozíciókban levők mögött többnyire másodvonalat alkotó fiatalabb középnemzedékben (1951–1960 között születettek), valamint a legfiatalabb, 30 év alatti generációban tapasztalható.

A fiatal generációk publikációs aktivitása és jellemzői

Egy tudományág fejlődési potenciálját erősítheti, ha intézményrendszere befogadó, vagyis: képes arra, hogy integrálja az újonnan érkezőket, akár intradisziplináris rekrutációról (neveléstudós utánpótlásról), akár interdisziplináris nyitásról (más tudományterületekről érkezett kutatók bevonásáról) van szó. A most következő vizsgálatokkal arra a kérdésre keresünk választ, hogy a magyar neveléstudomány kommunikációs gyakorlatában vannak-e jelei a fenti, kettős értelemben vett „disziplináris megújulásnak”.

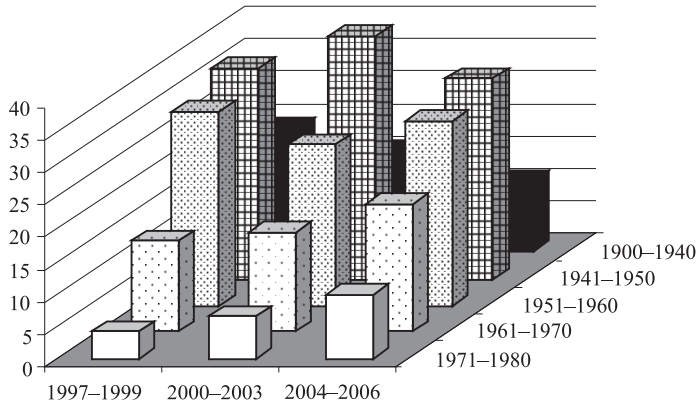
Mivel a szerzők kétharmadáról nincsenek születési adataink, röviden szólnunk kell az adathiány természetéről is. A szerzők demográfiai adatai részben a minősítettek nyilvános adatairaiból, részben három *Ki kicsoda?*-kiadványból származnak. Mindebből következik, hogy a minősítettek, illetve a szakmai közéletben fontosabb szerepet betöltő nem minősített szakírók általában kielégítő mértékben reprezentáltak, mindazokról viszont, akiknek nincs tudományos fokozatuk, vagy nem tartoznak a „lexikonelitbe”, a kohorsz-elemzések alapján biztonsággal nem állíthatunk semmit. Némileg javít a helyzeten, hogy azok a szerzők, akikről vannak születési adataink, és akik – mint már említettük – a népesség mindössze egyharmadát adják, a publikációknak több mint a felét produkálták. A továbbiakban bemutatandó elemzések ezért elsősorban az aktívabb és erősebb tudományos legitimációt élvező szerzők jellemzésére alkalmasak.

Vizsgálódásunk középpontjában a „fiatal generációk” állnak – de arról, hogy kiket is tekintünk a neveléstudományon belül „fiatalnak”, valójában nincs konszenzus. Hrubos Ildikó 2000-ben a neveléstudósok körében elvégzett empirikus vizsgálata során a születési évek alpmegoszlásából indult ki, majd többé-kevésbé mechanikus, egyenlő arányú felosztással három kohorszt hozott létre. Ennek eredményeképp a „legfiatalabb” korcsoportot az 55 év alattiak, a középsőt az 55 és 65 év közöttiek, a legidősebbet pedig a 65 év felettek alkották. 2007-ben – e kutatás megismétlésekor – Kozma Tamás és munkatársai ezt a kategorizációt vették át. Nem is tehettek másképp, hiszen felmérésük eredményét a korábbi adatokkal szerették volna összehasonlítani (Hrubos, 2001, Kozma – Fényes – Torma, 2007).

Meglátásunk szerint az életkori határok kijelölése nem a priori eldönthető kérdés, hanem mindig a kutató érdeklődése, illetve a vizsgálat tárgya határozza meg. Mi az 1960 után születetteket soroltuk a „fiatal szerző” kategóriába, vagyis azokat a szerzőket, akik a vizsgált korszak elején minimum 17 (ténylegesen 19) és maximum 36, a végén pedig

legfeljebb 45 évesek voltak. A 45 év körüli korhatár kijelölését többek között az is indokolta, hogy neveléstudományból viszonylag későn szereznek fokozatot a kutatás iránt elkötelezettek. Az MTA nyilvántartásának adataiból kiszámítható, hogy 2006 előtt a neveléstudósok körében a PhD vagy kandidátusi minősítés megszerzése átlagosan a nőknél 44,8, a férfiaknál 45,6 éves korra esett. A „fiatal generációkhoz tartozók” ezért nem általában a „fiatal”, hanem „az átlagosnál hamarabb” és – Hrubos Ildikó megfigyeléseire reflektálva – „a feltehetőleg egyenes úton minősítéshez jutott” kommunikációs szereplőket reprezentálják. (16)

Az ímént jellemzett fiatal generációkat látjuk a 6. ábra első két sorában. A negyedik sorban az 1940-es években született, a '60-as években egyetemet végzett „nagy generációhoz” tartozó kutatók/közszereplők oszlopai magasodnak; köztük és a „fiatalok” között találjuk az ötvenes években született középnemzedéket, akik ha nem is oly mértékben, mint a „'68-as nemzedék”, de domináns szerepet játszanak a pedagógiai diskurzusokban. Végül (s konkrétan most az utolsó sorban) jelennek meg a neveléstudományi kommunikáció legidősebb szereplői, a háború előtt született nemzedékek. A diagramm az egyes generációk publikációs aktivitását mutatja három időszámban: a '90-es évek végén, a 2000-es évek elején, illetve közepén.

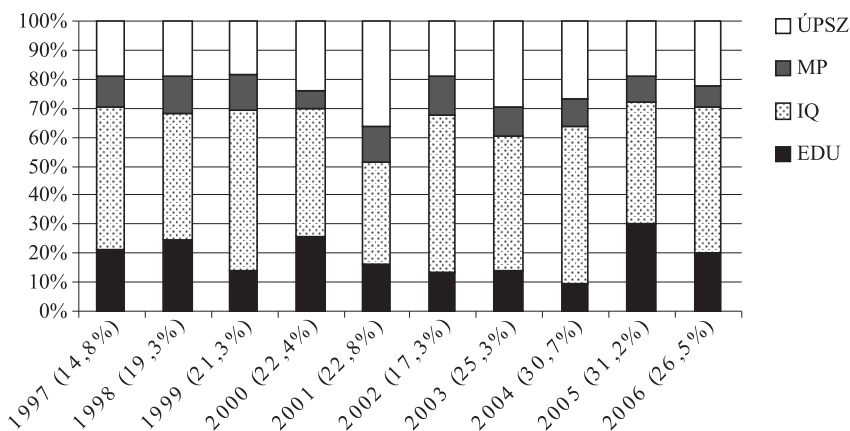

6. ábra. Az egyes korcsoportok publikációs aktivitása a négy folyóiratban a vizsgált korszak elején, közepén és végén (összes névelőfordulás, $N=2787$)

Egyetlen pillantás elég a 6. ábrára, hogy megállapítsuk: a neveléstudományi kommunikációs gyakorlat az általunk elemzett orgánokban – mint ahogy ez a tudományos intézményekre általában is jellemző – gerontokratikus jellegű. A „generációs őrsváltás” az idős és a '40-es években született generáció között már megtörtént, mindez azonban csak megerősíti az előbbi állítást. Nem önmagában az életkor, hanem az intézményi hierarchiában elfoglalt pozíció befolyásolja a kommunikációs cselekvést – csak e kettő a nomenklátúra által determinált rendszerekben korrelál. Az időtengely mentén jól kivehető, hogy a fiatalabb generációk tagjai nemcsak folyamatosan jelen vannak, de részvételük az életkoruk emelkedésével (s ezzel együtt a tapasztalataik gyarapodásával, illetve formális legitimitációjuk erősödésével) egyenes arányban nő. A középnemzedéken belül viszont van egy még értelmezésre szoruló jelenség: a '90-es évek végén a fiatalabb középnemzedék tagjai, vagyis az 1950-es években születettek, igen nagy súllyal vannak jelen a neveléstudományi kommunikációban, ez a jelenlét azonban az ezredforduló táján erősen visszaesik. (17) A 2000-es évek közepére a fiatalabb középnemzedék javít a pozícióján,

amiben már szerepe van annak is, hogy az idősebbek fokozatosan a háttérbe vonulnak, s ezt még nem igazán tudja ellensúlyozni, hogy mindeközben a fiatal generációk egyre meghatározóbb szereplőivé válnak a pedagógiai diskurzusoknak.

A fiatal szerzők perspektívájából a négy központi pedagógiai folyóirat természetesen nem azonos mértékben kínált lehetőséget a publikációk elhelyezésére. Már csak azért sem, mert közülük kettő negyedévente, kettő pedig havi rendszerességgel megjelenő szaklap, ráadásul az *Educatió*ban és a *Magyar Pedagógiában* (más-más okokból) csak igen korlátozott számban, illetve műfajban jelentethetnek meg a fiatal szerzők szövegeket. A 7. ábrán tanulmányozhatjuk, hogy a fiatal szerzők publikációi milyen módon oszlottak meg a négy orgánus között a vizsgált években. A százalékos értékek a vízszintes tengelyen a fiatalok jelenlétét mutatják éves bontásban, az életkori adattal rendelkezőkön belül. E számokból látható, hogy a 45 év alattiak részesedése 1997 és 2005 között megduplázódik (amennyiben az ominózus 2000-es évet külön kezeljük). A 2006-os visszaesést értelmezni egyelőre nem tudjuk, jele lehet bizonyos stagnálásnak, kapcsolatban állhat a folyóiratok egzisztenciális gondjaival vagy olyan témák előtérbe kerülésével, melyekben a fiatal szerzők kevésbé nyilvánultak meg.

7. ábra. A 45 év alatti szerzők megjelenése a négy pedagógiai folyóiratban (összes névelőfordulás, N=635)

Ha az egyes folyóiratok felől vizsgáljuk a fiatal generációk jelenlétét, akkor – nem a számosságuk, hanem az adott nemzedékekre jutó szövegek arányszámai alapján – a *Magyar Pedagógiában* a leginkább felülreprezentáltak a fiatal szakírók. Kisebb mértékben, de a vizsgált korszakra jellemzően felülreprezentáltak még az *Educatió*ban és az *Iskolakultúrában*, mindvégig erősen alulreprezentáltak az *Új Pedagógiai Szemlében*. Általában tehát elmondhatjuk, hogy a fiatalabb generációk bevonása a neveléstudományi kommunikációba a négy elemzett folyóiratban kimutatható, de az egyes fórumok ebben vállalt szerepe nagyon különböző.

A fiatal szerzők szemszögéből nézve (lásd a 7. ábrán) az *Iskolakultúra* nyújtja a legtöbb lehetőséget a megjelenésre, ami különösen az *Új Pedagógiai Szemlével* való összehasonlításban feltűnő. A fiatal szerzők még a negyedévi, tematikus, és a fő tanulmányok szerzőit felkérés útján kiválasztó *Educatió*ban is többet publikálnak, mint az *ÚPSZ*-ben. Az átlagos megoszlás alapján: a fiatal generációk szövegeinek fele az *Iskolakultúrában*, egynegyede az *Educatió*ban, egyötöde az *Új Pedagógiai Szemlében* és mintegy egytizede a *Magyar Pedagógiában* jelenik meg. A publikációk számát tekintve tehát az *Iskolakultúra* és az *Educatio* a legjelentősebb befogadója a fiatal generációk írásainak.

A *Magyar Pedagogia* esetében a nemzetközi publikációs normáknak való megfelelés, illetve a pree-review rendszerű lektorálás nem feltétlenül riasztja el a kevesebb tapasztala-

lattal rendelkező szerzőket – itt az alacsony számú megjelenés inkább abból fakad, hogy az egyes számok terjedelméhez képest a szövegek átlagos terjedelme igen nagy (messze meghaladja a többi folyóirat cikkeinek átlagos hosszát). Azt már nehezebben tudjuk értelmezni, hogy az *Új Pedagógiai Szemlé*ben miért ilyen alacsony a fiatal generációk megjelenési valószínűsége. A többiekkel szemben mindenképp hátrányt jelenhet, hogy a szerkesztőség tagjai között kevesebb a doktori iskolákban oktató vagy doktori programokat vezető személy, valamint hogy a szövegek mintegy egynegyedét hét-nyolc állandó szerző állítja elő, akik között nincs fiatal minősített munkatárs. (Erre a témára még visszatérünk a szerzői dominancia kapcsán.)

Ami a műfajokat illeti, az volt az előfeltevésünk, hogy a fiatalok – mint amolyan kezdő kutatók – gyakrabban fognak megjelenni recenzióíróként, mint az idősebbek. Mint kiderült, jó irányban tapogatóztunk, az alapvető összefüggés azonban más. A fiatal generációk publikációinak közel egyharmada hosszabb tanulmány, csaknem fele rövidebb szakcikk, egyötöde recenzió és három százaléka interjú. Az összes szöveg figyelembevétele mellett a fiatalok aktivitása a recenzió műfajában erősebb, mint a szerzőknél általában: a recenziók csak 15,7 százalékát teszik ki az összes szövegnek, a fiatalabbaknál ennél majdnem öt százalékponttal magasabb ez az arány. Ha a vizsgált népességet leszűkítjük a 30 év alatti szerzőkre, akkor a legfiatalabbaknál már a publikációk egynegyede recenzió. Ennél azonban még erőteljesebb növekedés tapasztalható, ha a minősített kutatók és a minősítés előtt álló PhD-hallgatók publikációs tevékenységét hasonlítjuk össze. A recenziók írása ugyanis nem annyira az életkorral, mint inkább a tudományos ranglétrán elfoglalt pozícióval függ össze. Minél több idő telik el a fokozatszerzés után, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy az adott szerző tanulmány helyett recenziót írjon. Az 1997 és 2006 között PhD-fokozatot szerzettek körében – még a védelem előtti években is – feleannyi recenziót találunk, mint azok között a PhD-hallgatók között, akik előre nem látható távolságra vannak a tudományos minősítésüktől.

Kiinduló kérdésünk megválaszolásához ki kell térnünk még arra is, hogy a 45 év alatti szerzők mely tudományterületeket képviselik. A fiatal szerzők között szignifikánsan kevesebb neveléstudományi szakembert találunk, mint az elemzett népesség egészében. Konkrétan: a tudományos területen dolgozó fiatalok között 62 százalék a neveléstudós, 21 százalék a történész, irodalmár vagy nyelvész, 11 százalék a humán- és társadalomtudományok képviselője; a maradék 6 százalék pedig megoszlik a többi tudományág között. (A nem tudományos területen dolgozók a fiatalok 5 százalékát tették ki, de őket most nem vettük számításba.) Ha e számokat egybevetjük a 3. táblázat adataival, csaknem 10 százalékponttal kevesebb neveléstudóst, 7 százalékponttal kevesebb humán- és társadalomtudományi kutatót, viszont ötször annyi (!) történészt, illetve filológust találunk a 45 év alatti népességben, mint a teljes populációban. A szövegek tartalmi elemzése majd segít pontos képet nyerni arról, hogy milyen szerepet játszanak a bölcsészek, illetve a nem neveléstudós szerzők a pedagógiai tárgyú diskurzusokban. Azt is majd a jövő dönti el, hogy a nem neveléstudósok viszonylag erős jelenléte a fiatal generációkban – amennyiben ez nem csak az expandálódó doktori képzés egyik átmeneti jelensége – befolyással lesz-e a magyar neveléstudomány fejlődésére, s vajon a változás iránya az interdiszciplinaritás felé mutat-e.

Intézményi háttérüket tekintve a fiatal generációk többnyire az egyetemi szférából (61 százalék) vagy a kutatóintézetek munkatársai közül (21,5 százalék) kerülnek ki, míg a főiskolai oktatók erősen alulreprezentáltak. Ez valószínűleg annak a módszernek köszönhető, ahogy a szerkesztőségek a fiatal szerzőket bevonják a folyóiratok munkájába, ami- ben döntő tényező az egyetemi doktori képzés, illetve a kutató vagy fejlesztő tevékenységek során kialakult kapcsolat: a mester-tanítvány vagy a vezető-beosztott viszony.

Végezetül szeretnénk a fiatalabb generációk kommunikációs közösségben betöltött szerepét a publikációk számának és az idézettség mutatóinak segítségével jellemezni. Az

egy főre eső szövegek száma a legfiatalabb és a legidősebb generációknál egyaránt 2,95; a dominánsabb csoportokban, mint ez várható volt, az életkor emelkedésével fokozatosan nő, 3,5-ről 4,2-re. (18) A 194 fiatal szerzőből 101-nek csak egy, 38-nak kettő, 29 személynek három-öt közötti publikációja volt; 12 fő azonban több mint tíz szöveget jelentetett meg. A legtermékenyebb fiatal szerző a '70-es években születetteknél huszonkettő, a '60-as években születetteknél negyvenkét írást tudott elhelyezni a vizsgált folyóiratokban. A legtöbb szöveget publikálók ezzel a teljesítménnyel az összesített ranglistán az előkelő 6., illetve 17. helyet foglalják el. Ugyanez érvényes az idézettségre is: a négy folyóiratban összesen 540 hivatkozás van a fiatal szerzőkre. A 194 szerzőből 101-et nem említettek a referenciák között, 34 személyre csak egyszer hivatkoztak, 45 személyre kettőtől ötig terjedő hivatkozás történt, a fennmaradó 14 személyre pedig hét és hetvenhét (!) közötti találat volt. (Ez a megoszlási minta nem a neveléstudományi, hanem általában a tudományos kommunikációs gyakorlat jellemzője.) A legtöbbször meghivatkozott hét személy a fiatalok körében (minimum 25 hivatkozással) a referenciaszemélyek ranglistáján az első 130 személy között szerepel. A neveléstudományi kommunikáció fiatal szereplői között tehát statisztikailag is megjeleníthető az a vékony réteg (nem több mint 5–6 százalék), akik mind szerzőként, mind hivatkozott szerzőként igen rangos helyeket vívtak ki maguknak. Ők neveléstudósok (avagy oktatáskutatók), általában az egyetemi szférában (vagy egy kutatóintézetben) tevékenyek, és mind minősítettek. Azaz: nemcsak integrálni képesek a központi pedagógiai folyóiratok az újonnan érkezőket, hanem arra is alkalmasak, hogy tanulmányozzuk bennük a tudományos elit kiválasztódását a neveléstudományon belül.

A szerzői dominancia lehetséges mutatói

Mindenekelőtt szeretnénk leszögezni: a „kiválóság” és a „szerzői dominancia” értelmezésünkben nem átfedő fogalmak, és mi most nem a kiválóság, hanem a szerzői dominancia jelzéseivel, mérési lehetőségeivel szeretnénk foglalkozni.

A szerzői dominancia mértékét háromféle módon számítottuk ki. Először a publikációk számát vettük alapul, függetlenül attól, hogy milyen műfajú szövegek megalkotásáról volt szó. Az egész népességben átlagosan 2,41 szöveg jutott egy szerzőre, ami az egyes folyóiratoknál – részben a lapszámok és a terjedelem közötti eltérésekből fakadóan – 2,05 és 2,87 között oszlott meg. A domináns szerzők körébe először azokat a személyeket soroltuk be, akik a vizsgált tíz évben minimum 20 szöveget jelentettek meg, vagyis: a legalacsonyabb átlagos értékhez képest legalább tízszeres produktivitást mutattak. Ebbe a körbe a 2302 szerzőből csak 29 személy tartozik (a szerzők 1,26 százaléka), akik együttesen a teljes szövegprodukciónak csaknem egyötödét hozták létre! E szerzők publikációs adatai az 5. táblázat egyes soraiban láthatók, folyóiratokra bontva. A táblázat alján a domináns szerzőkre eső publikációk arányszámait tüntettük fel.

A 29 személyből 24-ről egyértelműen megállapítható, hogy mely folyóiratot preferálta – amennyiben a preferencia kifejezésére elegendő, ha a publikációknak legalább a fele egy adott folyóiraatra jut (sötétebben sátozott rubrikák). A szerzőket olyan sorrendben mutatjuk be, hogy a folyóirat-preferenciák vizuálisan is jól kivehetőek legyenek. A folyóirat-preferencia csak egy folyóiratnál nem volt kimutatható: egyetlenegy szerző sincs ugyanis, aki publikációinak legalább a felét a *Magyar Pedagógiában* tette volna közzé. A domináns szerzők a *Magyar Pedagógia* összefüggésében is jelen vannak az 5. tábla népességében, olyan személyek által képviselve, akik a *Magyar Pedagógiához*, illetve a Szegedi Egyetem Neveléstudományi Intézetéhez kötődnek (részben a szerkesztőségnek is tagjai) – publikációik jelentős része azonban az *Iskolakultúrában* realizálódik. Feltehető, hogy itt egy tudatos stratégiáról van szó: mivel a *Magyar Pedagógia* rendkívül szűk terjedelemben jelenik meg, a publikációs helyek automatikusan felértékelődnek, ami kontraindikáló hatá-

sú a szerkesztőségi tagok vagy a főszerkesztőhöz közel álló személyek megjelentetésére. Ezért e szerzők kommunikációs tevékenységüket (kisebb-nagyobb mértékben) áthelyezik egy másik fórumra – esetünkben leginkább az *Iskolakultúrára*.

5. táblázat. Szerzői dominancia, I. A legalább 20 publikációval rendelkező szerzők publikációinak megoszlása a négy folyóiratban

Személyek (fiktív monogramokkal)	EDU	IQ	MP	ÚPSZ	Együtt
AB	36	5	1	4	46
BC	32	12	0	3	47
CD	20	4	4	2	30
DE	19	2	0	2	23
EF	18	1	0	3	22
FG	19	14	8	1	42
GH	9	8	3	1	21
HI	6	7	1	6	20
IJ	1	27	3	2	33
JK	1	20	0	0	21
KL	1	15	3	1	20
LM	4	14	1	1	20
MN	1	12	5	6	24
NO	1	12	7	4	24
OP	0	12	9	1	22
PQ	1	11	0	8	20
QR	0	10	10	2	22
RS	0	9	3	9	21
ST	0	1	0	175	176
TU	0	0	0	81	81
UV	0	1	0	52	53
VW	0	0	0	31	31
WX	0	2	0	26	28
XY	0	0	0	25	25
YZ	0	0	0	22	22
AZ	0	14	0	20	34
BY	0	1	0	19	20
CX	4	5	2	15	26
DW	0	4	2	14	20
Domináns szerzők kommunikációs aktusai	173	223	62	536	994
Összes kommunikációs aktus	866	2160	377	2136	5539
Domináns szerzőkre eső aktusok száma (%)	20	10	16	25	18

Ezen kívül számos más stratégia is kirajzolódik az 5. táblán, melyek közül talán kettőt érdemes külön kiemelni: azokat a szerzőket, akiknek publikációs tevékenysége teljesen elszigetelt, valamint azokat, akik hivatkozottak az egyes orgánusok között.

Az egyes folyóiratokhoz való kötődés különböző mértékű és természetű lehet. Az *Új Pedagógiai Szemle* tizenegy domináns szerzője közül nyolc személy lényegében csak az *ÚPSZ*-ben jelentetett meg írásokat. E szerzők domináns jelenlétüket elsősorban annak köszönhetik, hogy valamilyen konkrét feladatot vállaltak a folyóiratnál: külföldi sajtó szemlézése, beszámolók, szakmai anyagok összeállítása, interjúkészítés stb. E munkamódszer valószínűleg az *ÚPSZ* által vállalt közvetítői, tájékoztatói szerepkörből fakad. A szerzői dominancia mögött azonban nemcsak az *ÚPSZ*, hanem mind a négy lap esetében fontos a szerkesztőséghez fűződő kapcsolat. A 29 domináns szerző között ott találjuk a

négyszerkesztőt, további nyolc szerkesztőségi tagot, az *ÚPSZ* hét állandó munkatársát – a fennmaradó tíz személy pedig vagy a főszerkesztő közvetlen munkatársa, vagy munkavállalói kapcsolatban áll a fenntartó intézménnyel. Vagyis: a munkahelyi, szerkesztőségi érintkezésen keresztül megerősített kapcsolati háló komoly befolyással van a publikációk számára.

A domináns szerzők egy része több folyóirat között is megosztja a publikációit. Az ő esetükben sem kell más motivációkat keresnünk, mint a többieknél. A megosztott megjelenés a kettős (vagy akár hármassal) intézményi kötődéssel áll kapcsolatban, vagyis azzal, hogy az adott személyek több folyóiratnál szerkesztők, több tudományos intézetnél alkalmazottak, de arra is van példa, hogy egy állandó szerzői páros tagjai különböző folyóiratok szerkesztőségében dolgoznak, s hol az egyik, hol a másik folyóiratban jelentetik meg az írásaikat. A folyóiratok közötti „átjárás” tehát többnyire az érintettek multipozicionális helyzetével áll összefüggésben.

Az eddigiekből logikusan következik, hogy a domináns szerzők itt elemzett csoportjának intézményi beágyazottsága viszonylag erős. Bár kilenc személynek nincs tudományos minősítése (ők mind dominánsan az *ÚPSZ* szerzői), főállásukat tekintve csak ketten állnak kívül a tudományos intézményrendszeren. 24 személy valamely neveléstudományi, egy-egy személy szociológiai, közgazdaságtudományi vagy nyelvészeti intézetben/tanszéken dolgozik, a két nem tudományos szférából jött szerző pedig foglalkozására nézve pedagógus.

Míndezek után már csak az a kérdés, hogy az imént jellemzett szerzői csoport milyen mértékben dominálja az egyes folyóiratokat. Az 5. táblázat legalsó sora tartalmazza a szerzői dominancia mértékét kifejező arányszámokat. Ezekből kiolvasható, hogy a leggyakrabban megjelenő 29 szerző a négy folyóirat közül az *Iskolakultúrában* tudott a legkevésbé dominánssá válni: az átlagos dominanciahányadoshoz képest fele olyan erős a jelenlétük. Az *Iskolakultúrát* követő sorrendet torzítja, hogy míg az *Új Pedagógiai Szemlében* szinte mindenki legalább egy szöveget közzétett, az *Educációban* vagy a *Magyar Pedagógiában* az *ÚPSZ* domináns szerzői (két kivétellel) egyáltalán nem fordulnak elő. A *Magyar Pedagógiánál* pedig a publikációs aktusok alacsony száma miatt nem tudtuk a domináns szerzői kör egy részét megragadni.

Éppen ezért egy másik számítást is elvégeztünk, amelyben nem a teljes népességen belül legtöbbet publikáló, hanem folyóiratoként a tíz legtöbb publikációval rendelkező szerző adatait vetettük egybe (lásd a 6. táblázatot).

6. táblázat. Szerzői dominancia, II. A legtöbbet publikáló 10 szerző folyóiratoként

	<i>EDU</i>	<i>IQ</i>	<i>MP</i>	<i>ÚPSZ</i>
Domináns szerzők kommunikációs aktusai	192	170	70	470
Összes kommunikációs aktus	866	2160	377	2136
Domináns szerzőkre eső aktusok száma (%)	22	8	19	22

Ezek az arányszámok már realisabban mutatják a folyóiratok közötti sorrendet, pontosabban azt, hogy – amennyiben a publikációk száma a mérőeszközünk – érdemben sorrendről nem nagyon beszélhetünk. Ha a legtöbbször előforduló tíz-tíz szerző adataiból indulunk ki, még markánsabb az *Iskolakultúra* különállása: míg a többi lapban a szövegek kb. egyötöde származott a kiemelt tíz szerző tollából, addig az *Iskolakultúrában* ez csak a szövegek 8 százalékát érintette. Itt már feltűnnek a *Magyar Pedagógiában* azok a személyek is, akik számszerűen nem publikálhattak a lapban annyit, mint más lapok domináns szerzői, de ezzel együtt mégis igaz rájuk, hogy ők tízen a szövegek majdnem egyötödét produkálták. Mivel a *Magyar Pedagógia* a legkisebb terjedelmű folyóirat (tehát a helyek értéke itt relatíve a legnagyobb), a legtöbbet publikáló szerzők itt sem kevésbé dominánsak, mint az *Educaciónál* vagy az *ÚPSZ*-nél.

A szerzői dominancia azonban nemcsak a publikációk száma, hanem a szövegek terjedelme felől is megközelíthető. Ez különösen olyan folyóiratok összehasonlításánál releváns, amelyek a megjelenési gyakoriság, a tördelési technika, a rovatszám stb. szempontjából erősen eltérnek egymástól. Ebben az esetben a domináns szerzők körét úgy határoztuk meg, hogy a publikációk összerjedelme szerinti sorrendben a felső 2,5 százalékba tartozókat tekintettük domináns szereplőknek. Így összesen 113 személy került a domináns szerzői körbe, akik a négy folyóiratban rendelkezésre álló teljes terjedelem 22 százalékát „uralták”. (Az interjúkat és kerekasztal-beszélgetéseket itt most nem vettük számításba.)

7. táblázat. Szerzői dominancia, III. Terjedelem alapján a felső 2,5%-ba tartozó szerzők

	EDU	IQ	MP	ÚPSZ	Együtt
Szerzők száma összesen*	408	747	228	859	2242
Domináns szerzők száma (2,5%)	21	37	12	43	113
Terjedelem összesen (oldal)**	6548	8141	3750	13321	31759
Domináns szerzőkre eső terjedelem (oldal)	1639	1625	704	2999	6967
Domináns szerzőkre eső terjedelem (%)	25	20	19	22,5	22

*csak azokat a szerzőket tüntettük fel, akiknél volt adat a szöveg terjedelméről

** az OPKM katalógusa alapján

Ezzel a módszerrel – ahogy ezt a 7. táblázat mutatja – a folyóiratok között már felálítható egy sorrend is, de ami még ennél is fontosabb, ebben a sorrendben már nem az *Iskolakultúra* tekinthető a szerzői dominanciára leginkább ügyelő fórumnak, hanem a *Magyar Pedagógia*. Ennek magyarázata roppant egyszerű: A *Magyar Pedagógiában* – mint már ezt többször említettük – a megjelenésre fordítható hely rendkívül szűkre van szabva, így a lap szerkesztőinek megfelelő körültekintéssel és arányérzékkel kell e hellyel gazdálkodniuk. Ugyanez például az *Iskolakultúrára* már nem feltétlenül áll. Az *Iskolakultúrában* ugyan sokkal több szerző kap publikálásra lehetőséget, mint a *Magyar Pedagógiában*, de a terjedelem tekintetében bizonyos szerzőkkel szemben „nagyvonalúságot” is tanúsíthat a szerkesztőség: néhány szerző akár 50 oldalnál hosszabb írást is meg tudott jelentetni a lapban (s ebben a 2005-ös 6–7. összevont szám még nincs is benne, amely egyetlen szerző nagydoktori disszertációját tartalmazza). A legnagyobb mértékű szerzői dominanciát ugyanakkor az *Educatióban* és az *Új Pedagógiai Szemlében* regisztráltuk, ahol a domináns szerzőkre eső terjedelem nem az extrém hosszúságú szövegeknek vagy a rendelkezésre álló hely szűkösségének tudható be, hanem annak, hogy az előbbinél a szerkesztőség tagjai, az utóbbinál az állandó munkatársak e két lap hasábjain minden második vagy harmadik számban megjelennek írásaikkal.

A szerzői dominancia mérésére természetesen számos egyéb módszert, statisztikai eljárást alkalmazhatunk. E vizsgálatoknak nem volt más céljuk, mint hogy finomítsuk azt a képet, amelyet a neveléstudományi kommunikáció intézményeiről, esetünkben a központi szakmai orgánumok jellegzetességeiről a szerzők szociológiai jegyeinek bemutatásával megalkottunk.

A tanulmány főbb tézisei és a kutatási perspektívák

A magyar neveléstudományi kommunikáció – a diszciplináris homogenitást, illetve heterogenitást illetően – nem mutat azonosságot a két szociokulturálisan meghatározott európai modellel, a franciával vagy a némettel. Ebben főképp a magyar neveléstudo-

mányban uralkodó paradigmaticus ellentétek, versengő nemzetközi minták játszanak szerepet, ami a kommunikációs gyakorlat erőterét is megosztja. A neveléstudományi diskurzusok platformjai közül diszciplináris értelemben a *Magyar Pedagógia* és az *Új Pedagógiai Szemle* a leghomogénebb, az *Educatio* pedig a legheterogénebb orgánus, ami mind a tudományos tevékenységet végző, mind az egyéb ágazatokban dolgozó szerzők összetételében megmutatkozik. Az *Iskolakultúra* ugyancsak törekszik arra, hogy a társ- vagy a határtudományok képviselőit a pedagógiai diskurzusokba bevonja, de – ezen felül – kiemelkedő szerepet vállal még két fontos területen: megjelenési lehetőséget nyújt a fiatal, feltörekvő generációk számára, valamint mindazoknak, akik a „törzsi megosztottság” viszonyai között írásaikat egy semleges fórumon szeretnék megjelentetni.

Az általunk vizsgált folyóiratok nem egyenlő mértékben tartják prioritásnak, hogy a tudományos kommunikáció platformjai legyenek. Ennek fontos jelzése a tudományos fokozattal rendelkező, valamint a tudományos intézetekben dolgozó szerzők jelenléte az egyes orgánusokban. E két indikátor együttes figyelembevételével megállapítható, hogy a *Magyar Pedagógia* és az *Educatio* tudományos jellege erősebb, mint a másik két szakmai folyóiraté. Mindez nem minősíti az egyes folyóiratokat, csupán objektíven megragadhatóvá teszi azt a tényt, hogy a pedagógiai tárgyú diskurzusok nem kizárólag tudományos diskurzusok – a pedagógiai orgánusok jelentős többsége egyszerre több feladatot is ellát, melyek között az ismeretterjesztő, tájékoztató, politikai-közéleti funkciók legalább olyan jelentőségűek, mint a legfrissebb tudományos eredmények leközlése. A tudományos jelleg megítélésénél természetesen számos egyéb indikátor is vizsgálható, melyek közül mi elsősorban a folyóiratcikkek irodalomjegyzékében megjelenő hivatkozásokot elemeztük a referenciaszemélyek és a folyóirat-hivatkozások tekintetében, ennek eredményeit azonban külön tanulmányokban mutatjuk be.

A szerzők szociológiai összetételének vizsgálata során kiemelten foglalkoztunk a társadalmi nemek és a generációk jelenlétének kérdésével. A tudományos minősítésekhez kapcsolható foglalkozási ágakban a nők közül többen vesznek részt a pedagógiai diskurzusokban, mint a férfiak, de az egy főre jutó publikációk száma mégis általában a férfiaknál magasabb. Egyetlen csoporton belül sikerült eddig kimutatnunk, hogy a nők produktivitása meghaladja a férfiakét, s ez a kandidátusi vagy PhD-fokozatúak csoportja. Tekintettel arra, hogy a neveléstudományon belül a minősített nők aránya meghaladja a tudományok átlagát, megkockáztatható az a kijelentés, hogy a nők fokozottabb publikációs aktivitása a minősítettek körében az intézményi pozíciókért folytatott küzdelmek jövőbeni kimenetelét vetítheti előre.

A generációs összehasonlító elemzések igazolták, hogy a neveléstudomány központi folyóiratai is visszatükrözik a tudományos intézményrendszer „gerontokratikus” jellegét. Az 1997–2006 közötti évek pedagógiai diskurzusait a negyvenes években született nemzedék – elsősorban férfi tagjai – dominálták. A fiatal (45 év alatti) generációk részvétele a központi pedagógiai szaklapokban tíz év alatt mintegy megkétszereződött, ugyanakkor ez a szerzői csoport sokkal heterogénebb, mint az idősebb generációk: a neveléstudomány a pszichológiával és a társadalomtudományokkal együtt alul-, a történettudomány és a filológia viszont erősen felülreprezentáltak. Ez a kommunikációs mezőt ugyan némileg átrendezheti, de adataink tanúsága szerint nem jelenti azt, hogy a magyar neveléstudomány az interdiszciplinaritás irányába mozdulna el. A fiatalok tömegéből ugyanis már a hetvenes években születettek között is kitűnnek azok a szerzők, akik publikációs aktivitásuk meghatározó részét ezeken a fórumokon fejtik ki, igen imponáló produktivitással – s ők egyértelműen a neveléstudománynak elkötelezettek. Ennek egyik jele, hogy néhányukat már megtaláljuk a domináns szerzők – általunk különböző módon – megkonstruált csoportjaiban is.

Kutatásunkat a következő irányokban fejleszthetjük tovább:

– rendelkezünk még fel nem dolgozott életútadatokkal (iskolák, munkahelyek, társadalmi szerepek stb.), melyek segítségével a szerzők szociológiai összetételéről további összehasonlításokat végezhetünk;

– az OPKM katalógusából kimaradt szövegek terjedelmi adatainak rögzítése, valamint egy részletesebb műfaji besorolás nemcsak azt tenné lehetővé, hogy az eddigi eredményeinket korrigáljuk, hanem az egyes szövegtípusokhoz kapcsolható jelenségekről is végre összefüggő képet nyerhetnénk;

– a szövegek tartalomelemzésével létrehozhatjuk mindazokat a szövegváltozókat, melyek számos nyitott kérdésre választ adhatnak, illetve az elemzéseket új dimenzióval bővíthetjük;

– az eddig feltárt adatok bázisán vizsgálódásainkat kiterjeszthetjük a kapcsolati hálózatok elemzésére is.

A magyar neveléstudományban az ezredforduló óta mintha erősödne az igény az ön-reflexióra. Ha a benyomásunk helytálló, nemcsak kutatási céljaink, de perspektíváink is lehetnek.

Jegyzet

(1) Az 1997-es kezdő év kijelölését az indokolta, hogy a korábbi évekből a szerkesztőségekben már csak szórványosan voltak fellelhetők a szövegek digitális változatai. Mivel saját kutatásunk – ellentétben a francia-német projekttel – nulla költségvetéssel zajlott, a szövegek digitalizálására csak a szükséges mértékben fordítottunk erőforrásokat.

(2) Ez a magyarázata annak, ha a különböző időpontokban és helyszíneken (konferenciákon, tanulmányokban) bemutatott adataink némileg eltérnek egymástól.

(3) Itt szeretnénk köszönetet mondani az ELTE Pedagógikum Központjának a 100.000.-Ft-os támogatásért, amelyből a *Pedagógiai Lexikon* 4. kötetének feldolgozását finanszíroznunk tudtuk.

(4) Köszönet illeti Radosiczky Imrét, a dfH-Hungaria pályázatmenedzselési- és ügyfélkapcsolati folyamatgazdáját és projektgazdáját is, aki rendelkezésünkre bocsátotta a *Ki kicsoda a magyar oktatásban?* című 2007-es kiadvány elektronikus változatát.

(5) A műfaji besorolásnál a terjedelmi, illetve a szerzők szerepére vonatkozó adatokat az OPKM katalógusából vettük át. A szövegek száma SPSS-adatbázisunkban összesen 4904, ennek 79 százalékáról volt adat az OPKM katalógusában. Az adathiány a *Magyar Pedagógiára* és az *ÚPSZ*-re nézvést véletlenszerű és igen kis mértékű (2,6 és 5,7 százalék), az *Educationál* az utolsó évekből hiányoznak az interjúk, egyébként véletlenszerű (10,3 százalék), az *Iskolakultúránál* viszont szisztematikusan és meglehetősen nagyarányú (43,5 százalék). A szövegek felvételének az OPKM részéről elvileg a téma szerinti besorolás az alapja, hiszen az intézmény csak az oktatással-neveléssel, neveléstudománnyal összefüggő szövegek gyűjtését vállalja. Ehhez képest ahol „véletlenszerűnek” minősítettük az adathiányt, nem mindig érvényesült ez az alapelv, azaz olyan szövegek is kimaradtak, amelyek már a címükben egyértelműen jelzik, hogy pedagógiai tárgyú írásról van szó. Az *Iskolakultúra* szövegeinek ilyen arányú kirostálása, tekintettel a folyóirat jelentőségére a neveléstudományi

kommunikációs gyakorlatban, ugyancsak felülbírálatra szorulna.

(6) A magyar neveléstudomány képviselőinek publikációs tevékenységéről viszont készült – a mi kutatásunktól függetlenül, de vele párhuzamosan – egy másik vizsgálat is, a WARGO Közgazdasági Elemző és Piacutató Intézet égisze alatt. Erre a felmérésre jelen tanulmányunkban csak egyetlen helyen, a folyóiratok tudományos jellegéről szóló részben fogunk reflektálni.

(7) A „neveléstudomány” többes számú használatát az indokolja, hogy a táblázatban egy kategóriát eltüntetünk, illetve beolvastottuk a „neveléstudomány”-ba. Ezt a kategóriát Schriewerek az „Überschneidungsfächer” címkével látták el, melybe azokat az intézményeket sorolták, amelyek a neveléstudomány és egy másik tudomány érdekkörének a metszéspontján álltak. Ez elsősorban a francia intézmények besorolásánál tűnt szükségszerűnek (lásd bővebben: *Németh – Biró – Varga*, 2009).

(8) A rövidítések (a magyar neveléstudományi szakirodalomban bevett gyakorlatnak megfelelően): *EDU* = *Educatio*, *IQ* = *Iskolakultúra*, *MP* = *Magyar Pedagógia*, *ÚPSZ* = *Új Pedagógiai Szemle*.

(9) Az egyes folyóiratokban más és más a fő tanulmányok aránya. Az összes elemzett szöveg 4904, a tanulmányok száma 1396. Ez a meghatározó szövegtípus az *Magyar Pedagógiában* (a szövegek 65 százaléka), viszonylag meghatározó az *Educatióban* (a szövegek 39 százaléka), kevésbé meghatározó az *ÚPSZ*-ben (28 százalék) és a legkevésbé az *Iskolakultúrában* (18,9 százalék). Az *Iskolakultúránál* ez nem a tanulmányrovat nagyságát, illetve jelentőségét mutatja, hanem azt, hogy a tanulmányok között megjelentetett szövegek nem érik el a többi folyóirat hasonló szövegtípusba sorolt szövegeinek terjedelmét. Magyarán: az *IQ*-ban rövidebbek a tanulmányok. Ebből viszont az is következik, hogy az *Iskolakultúra* tanulmányai – terjedelmi és tartalmi szempontból – összemérhetőek például az *Educatio Kutatás közben* rovatának cikkeivel. Többek között ez indokolta, hogy a szerkesztői besorolások helyett egységes kri-

tériumokat alkalmazzunk a tanulmányok elkülönítésénél.

(10) Az *Educatio* vonatkozásában jogosnak tűnhet az ellenvetés, hogy egy tematikus számokat szerkesztő lapban nem szabad döntés kérdése a publikálás, a *Magyar Pedagógiánál* pedig, hogy a rendkívül alacsony cikkszám korlátozza az esélyét a megjelenésnek, tehát bármelyik orgánnummal ápoljon erősebb kapcsolatot egy-egy szerző, az *Iskolakultúrában* vagy az *Új Pedagógiai Szemlében* a publikációs lehetőségek jobbak, mint a másik két folyóiratban. Mint ezt majd részletesebben is bemutatjuk, ez az argumentáció csak részben helytálló. A domináns szerzők némelyike ugyanis következetesen elkerüli a „konkurens” lapként perceptált fórumot.

(11) Tekintettel a minősítési rendszer reformjára a 90-es években, az egyetemi doktori fokozatot itt már nem tüntették fel.

(12) A ennek oka, hogy az *Educatio* többnyire csak a tanulmányrovatban megjelent szövegek szerzőinek adatait közölte le, a többi rovat szerzőit pedig ritkábban találtuk meg a lexikonokban.

(13) Itt most az interjúk, illetve kerekasztal-beszélések készítőiről és nem az interjúalanyokról van szó. Az interjúalanyok összetételéhez, jellemzőihez lásd: *Mede*, 2009.

(14) A hivatkozások elemzéséhez lásd a következő tanulmányokat: *Bárd*, 2009; *Pap*, 2009.

(15) A folyóiratok jellemzéséhez most csak egy rövid összefoglalás: az összes kommunikációs aktust vizsgálva a nők aránya az *Educatio* folyóiratban a legmagasabb: az egész szerzői népszerűségben mért mintegy 45 százalékos részvételhez képest az itt megjelent szövegek több, mint felét írták női szerzők, önállóan vagy társszerzőként. (A társszerzős általában a nőkre jellemzőbb.) Az *ÚPSZ*-ben mért adat az átlagnak felel meg, az *Iskolakultúrában* és a *Magyar Pe-*

dagógiában 1,5–2,5 százalékponttal az átlag alatt marad a nők részvétele. A tanulmány szerzők között ugyan általában nagyobb aktivitást mutatnak a nők, de az egyes folyóiratokon belül a sorrend már változik: a legtöbb női tanulmányíró az *ÚPSZ*-ben regisztrálható (49 százalék), ezt követi az *Iskolakultúra* és a *Magyar Pedagógia* 46 százalékkal, és a sor végén találjuk az *Educatiót* (44,6 százalék). Vagyis: a nők viszonylag aktív részvétele az *Educatio* folyóiratban – az általános összefüggéssel szemben – nem a fő tanulmányok, hanem a rövidebb cikkek megalkotásában jelentkezik. A többi folyóirathoz képest viszont jelentősebb a női részvétel például az interjúk készítői (62 százalék), valamint a recenzensek között (53,5 százalék).

(16) Itt arról a megfigyelésről van szó, miszerint a neveléstudományból fokozatot szerzettek kétféle karrierpálya jellemző: egy „kerülő utas” többnyire a közoktatáson keresztül, illetve egy „közvetlen” a tudományos intézményrendszeren át. A tudományág művelése szempontjából mindkettő legitím, sőt, történetileg az első tűnik jellemzőbbnek, ami azonban kitolhatja a fokozatszerzés idejét akár 10–20 évvel is (lásd: *Hrubos*, 2001, illetve *Kozma – Fényes – Tornyi*, 2007).

(17) Ennek magyarázatához a szövegek tartalom-elemzése nélkülözhetetlen. Abból az előfeltevésből indulunk ugyanis ki, hogy az ezredforduló a nagy számvetések, értékelések, előrejelzések és programjavaslatok ideje, ami több olyan cikk megjelenését valószínűsíti, amelynek szerzője az adott tudományág kulcspozíciójában levő személy.

(18) Az életkori adat nélkül az szerzők átlagosan 1,8 szöveget jelentettek meg. Ez is igazolja azt az állításunkat, miszerint a generációs összehasonlítások a szerzők aktívabb részére vonatkoznak.

Irodalom

A magyar neveléstudomány tudományos aktivitásának felmérése empirikus eszközökkel. (2008) Kutatási zárótanulmány. Wargo Közgazdasági Elemző- és Piackutató Intézet, Budapest.

Bárd Edit (megjelenés alatti): Referenciaszemélyek a magyar, a német és a francia neveléstudományi diskurzusokban. In Németh András és Bíró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány diszciplináris fejlődése és kommunikációs gyakorlata a 20. század második felében.* Gondolat, Budapest. Csapó Béno (2005): A Magyar Pedagógia feladata a neveléstudomány fejlesztésében. *Iskolakultúra*, 4. 3–10.

Géczi János (2003): A pedagógiai sajtó szerepvállalásai a hazai neveléstudományban. *Iskolakultúra*, 8. 53–60.

Géczi János (2005): Az Iskolakultúráról. *Iskolakultúra*, 4. 22–24.

Hrubos Ildikó (2002): Az oktatást kutató diplomás. *Educatio*, 2. 253–266.

Kozma Tamás (2001): Paradigmáink. *Iskolakultúra*, 10. 3–14.

Kozma Tamás, Fényes Hajnalka és Tornyi Zsuzsanna (2007): Negyvenheten. Gyorskép a neveléstudományi felsőoktatókról és kutatókról. *Educatio*, 3. 418–433.

Mede Perla (megjelenés alatti): Személyek, akikről szövegek szólnak – interjúalanyok és recenzált szerzők a magyar pedagógiai szaksajtóban (1997–2006). In Németh András – Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány diszciplináris fejlődése és kommunikációs gyakorlata a 20. század második felében.* Gondolat, Budapest.

Nagy Péter Tibor (2005): *Educatio... Iskolakultúra*, 4. 16–19.

Németh András – Bíró Zsuzsanna Hanna – Varga Kornél (megjelenés alatti): Kísérlet egy nemzetközi kutatás adaptációjára. In Németh András – Bíró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány diszciplináris fejlődése és kommunikációs gyakorlata a 20. század második felében.* Gondolat, Budapest. Pap K. Tünde (megjelenés alatti): Folyóirat-hivatkozások a neveléstudományi folyóiratokban. In Németh András – Bíró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar*

neveléstudomány diszciplináris fejlődése és kommunikációs gyakorlata a 20. század második felében. Gondolat, Budapest.

Schriewer, Jürgen – Keiner, Edwin (1993): Kommunikationsnetze und Theoriegestalt: Zur Binnenkonstitution der Erziehungswissenschaft in Frankreich und Deutschland. In J. Schriewer, J. – Keiner, E. – Charle,

Ch. (szerk.): *Sozialer Raum und akademische Kulturen. A la recherche de l'espace universitaire européen.* Peter Lang, Frankfurt a. M. 277–341.

Schüttler Tamás (2005): Hídverés a neveléstudomány és a gyakorlat között. *Iskolakultúra*, 4. 11–15.

A Gondolat Kiadó könyveiből